წმინდა ტბელ აბუსერიძის სახელობის სასწავლო უნივერსიტეტი

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და განათლების ფაკულტეტი

განათლების მიმართულება

ხატია გოგრაჭაძე

სვიმონ გამსახურდიას კვლევა ,,სწავლა-განათლება ძველ საქართველოში''

(ანალიზი თანამედროვე ხედვა)

ნაშრომი შესრულებულია განათლების მაგისტრის ხარისხის მოსაპოვებლად

ხელმძღვანელი: პედაგოგიურ მეცნიერებათა დოქტორი

სამონაზვნე ბარბარე (მეგრელაძე)

ხიჭაური 2019

შინაარსი

შესავალი 5

თავი პირველი: სწავლა-აღზრდის საქმე მონათმფლობელურ საზოგადოებაში

§1. კვლევაში გამოყენებული წყაროები 13

§2. ფიზიკური და რიტორიკული სწავლა/აღზრდა 15

§3. კოლხეთსა და ქართლში წარჩინებულთა სწავლება 22

§4. სახელმძღვანელოები 33

თავი მეორე: სწავლა-განათლება მე-11-12 საუკუნის საქართველოში

§5. კვლევაში გამოყენებული წყაროები 37

§6. მასწავლებლის აღმნიშვნელი ტერმინები და სწავლების ორგანიზაციის

ფორმები 38

§7. ,,სწავლანი'' 46

§8. უმაღლესი განათლების კერები 49

§9. ქალთა განათლების საკითხი 53

დასკვნები, რეკომენდაციები 55

რეკომენდაციები კვლევითი მუშაობის გაგრძელების საჭიროების შესახებ 59

გამოყენებული ლიტერატურა 60

ანოტაცია

ხატია გოგრაჭაძის ნაშრომი ,,სწავლა-განათლება ძველ საქართველოში'' ანალიზი ,,თანამედროვე ხედვა'' განხილულია ქართული პედაგოგიკის ისტორიაში XIX საუკუნის 70-იან წლებში განხორციელებული კვლევა, კერძოდ სვიმონ გამსახურდიას ,,სწავლა-განათლება ძველ საქართველოში''.

კვლევის მიზანს წარმოადგენს გარკვევა იმისა, თუ როგორ იქმნებოდა კვლევები პედაგოგიკის ისტორიაში და მისი მნიშვნელობის განსაზღვრა თანადროულობისთვის.

კვლევის აქტუალობას განაპირობებს ის გარემოება, რომ პრობლემა განხილულია ,,განათლება 2030-ის'' ძირითადი ხედვის: განათლებას შეუძლია საზოგადოების გარდაქმნა ჭრილში, ჯერძოდ იმ დიდი და მდიდარი გამოცდილების გზის შესწავლა, გაზიარება, რომელიც ქართულმა პედაგოგიკამ გაიარა.

ნაშრომში დასკვნების საფუძველზე მოცემულია რეკომენდაციები სამომავლოდ განხორციელებული კვლევების სავარაუდო თემატიკის შესახებ.

სვიმონ გამსახურდიას კვლევების მიხედვით მოცემულია ძველ საქართველოში უძველესი დროიდან XII საუკუნემდე არსებული სწავლა-აღზრდის ზოგადი დახასიათება, აღნიშნულია სწავლა-აღზრდის საქმეში ეკლესია-მონასტრების ღვაწლი, დასახელებულია სასწავლო საგნები, აღზრდის მეთოდები.

გაანალიზებულია განსახილველი კვლევის მნიშვნელობა თანადროულობისათვის, ამასთან დასაბუთებულია ახალი კვლევების ჩატარების აუცილებლობა.

Annotation

The bachelor`s theses ‘’Education in an Old Georgia ,, analysis ,,modern point’’ of view is discussed in research History of Georgian Pedagogy in XIX century, privately, ’’Education in an Old Georgia ,, by Svimon Gamsakhurdia.

The aim defines to understand how to create researches and its meaning in History of Pedagogy.

The actuality of research defines the problem which is given in ‘’Education in 2030 ,, such as education can reorganization the society and find out the way how to develop Georgian Pedagogy.

According to Svimon Gamsakhurdia`s research in an old Georgia is given the general characterization of teaching-training from ancient up to the XII century.

In conclusion the main theme is to consider the meaning of the research to the concurrent, also it is founded the necessity of new research.

შესავალი

სწავლა-განათლების უძველესი დროის ისტორიის შესწავლა გასული საუკუნიდან დაიწყო, მაგრამ ამ მხრივ წარმოებული კვლევა ფრაგმენტულ ხასიათს ატარებდა. შედარებით უკეთაა დამუშავებული მე-19 საუკუნის და მე-20 საუკუნის 50-იან წლებამდე პერიოდი, თუმცა ქართული პედაგოგიური აზრის, საგანმანათლებლო სისტემის, სწავლების და აღზრდის შესწალა მთლიან სურათს ვერ ქმნის. ერთ-ერთი საინტერესო გამოკვლევა სვიმონ გამსახურდიას ეკუთვნის. მან ერთ-ერთმა პირველმა მოიძია არქივებში მრავალი მნიშვნელოვანი დოკუმენტი, მეცნიერული ლიტერატურის დამუშავებით დაგვანახა, თუ რა გზით მიემართებოდა ძველ საქართველოში სწავლა-განათლება და ჩაატარა კვლევა, რომელიც მონოგრაფიის სახით გამოიცა 1975 წელს.

კვლევის წინასიტყვაობაში აღნიშნულია, რომ დოკუმენტური მასალების სიმცირე სიძნელეებს წარმოშობს, თუმცა ქართული ისტორიოგრაფიისა და საზოგადოებრივ-ფილოსოფიური აზრის განვითარების ისტორიის შესწავლის დონემ განაპირობა კვლევისთვის საჭირო სანდო მასალების მოპოვება, რამაც საშუალება მისცა ავტორს გაეშუქებინა მანამდე შეუსწავლილი საკითხები.

ნაშრომში სწავლა-განათლების და პედაგოგიური აზრის განვითარების ის მიღწევებია ნაჩვენები, რაც დროთა ვითარებაში იქმნებოდა და იხვეწებოდა, თაობიდან თაობებს გადაეცემოდა, რომელთაგან ბევრი დღესაც არ კარგავს მნიშვნელობას.

სწავლა-განათლების შესახებ შეხედულებების ჩამოყალიბებისათვის ძირითადად გამოყენებულია ჰაგიოგრაფიული ჟანრის ნაწარმოებები : იაკობ ხუცესის - ,,წამება

წმინდისა შუშანიკისა'' (მე-5ს), ანონიმი ავტორის - ,,ევსტათეს მცხეთელის მარტვილობა'' (VIს). იოანე საბანისძის ,,წამება წმინდისა ჰაბოისა'' (VIIIს), ბასილ ზარზმელის ,,ცხოვრება და მოღვაწეობა სერაპიონისი'' (Xს), გრიგოლ მერჩულეს ,,ცხოვრება გრიგოლ ხანძთელისა''.

სწავლა-განათლების შესახებ ცნობების მოსაპოვებლად გამოყენებულია მეექვსე საუკუნეში მოღვაწე ასურელ მამათა ცხოვრების აღწერა, (IX-X საუკუნე), რომელიც ფრაგმენტული და სახეშეცვლილი სახითაა ჩვენამდე მოღწეული და მთლიანობაში წარმოდგენის საშუალებას არ იძლევა.

სვიმონ გამსახურდია შესანიშნავად იყენებს ისტორიულ და ლიტერატურულ წყაროებზე მუშაობის მისეულ მდიდარ გამოცდილებას, ამასთან განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რომ იმდროინდელ ქართულ-ისტორიული და ლიტერატურული კვლევები მთელ ეპოქას ქმნიან. კვლევის შედეგები ქართული კულტურის ყველა მიმართულებას მოიცავდა და ცხადია, აღნიშნული იყო განათლების შესახებაც.

ნაშრომის აქტუალობას განაპირობებს გარკვევა იმისა, თუ როგორ იქმნებოდა კვლევები პედაგოგიკის ისტორიაში გასულ საუკუნეში. პედაგოგიკის ისტორიის მოქმედ სახელმძღვანელოებში მოცემულია შეხედულებები ისე, რომ მითითებული არ არის კვლევის წყაროები. განხილული მასალაც მწირია.

ძველ საქართველოში არსებული სწავლა-განათლების ისტორია სვიმონ გამსახურდიას ნაშრომში სისტემური და კანონზომიერი განვითარების ეტაპებად არის განხილული, რითაც უკეთ წარმოაჩენს სწავლა განათლების საქმეს. I_ უძველესი დროიდან XII საუკუნემდე, II_XI-XI საუკუნეები, III_ XIII-XVI საუკუნეები, IV_XVI-XVIII საუკუნეები.

აღნიშნული ეტაპებიდან სამაგისტრო ნაშრომში განვიხილავ პერიოდს უძველესი დროიდან მე-12 საუკუნის ჩათვლით. ჩემი არჩევანი განპირობებულია სამაგისტრო ნაშრომის მოცულობის შეზღუდულობითა და ჩემი ინტერესით ამ პერიოდის სწავლა-განათლების შესწავლის მიმართ.

ამასთანავე უნდა აღვნიშნო, რომ მკვლევარი ნაშრომის დასაწყისში ორჯერ რამდენიმე წინადადებით ავლენს ათეისტურ შეხედულებას, მაგრამ ეს იმდროინდელ ცენზურის გავლენად მიგვაჩნია, რადგან შემდგომ მთელი კვლევის მანძილზე სწორი და მისაღები შეხედულებებია განვითარებული.

კვლევის მიზანი:

ა) პედაგოგიკის ისტორიაში XX საუკუნის 70-იან წლებში ჩატარებული კვლევის (სვიმონ გამსახურდია ,,სწავლა-განათლება ძველ საქართველოში) ანალიზი და თანადროულობისთვის მისი მნიშვნელობის განსაზღვრა.

ბ) განათლება 2030-ის ძირითადი ხედვის _ განათლებას შეუძლია საზოგადოების გარდაქმნა - განსახორციალებლად ქართული პედაგოგიკის ისტორიაში ახალი კვლევების შესაძლებლობის განსაზღვრა.

კვლევის ამოცანები:

1. სვიმონ გამსახურდიას ბიოგრაფიის მოძიება და დაზუსტება
2. კვლევაში გამოყენებულ წყაროების მიხედვით (უძველესი დროიდან მე-11 საუკუნემდე) კვლევის შედეგების აღწერა.
3. დასკვნებისა და რეკომენდაციების შემუშავება ქართული პედაგოგიკის ისტორიაში კვლევითი მუშაობის განხორციელების საჭიროების შესახებ.

კვლევის მეთოდები:

წყაროების ანალიზი, სამაგიდე კვლევა, შედარება, დაკვირვება, ინტერნეტ რესურსების მოძიება, დახარისხება, გამოყენება.

კვლევის მეცნიერული სიახლე:

პედაგოგიკის ისტორიაში XX საუკუნეში განხორციელებული კვლევა გაანალიზდა თანამედროვე გადასახედიდან და განისაზღვრა ახალი კვლევების განხორციელების მიზანშეწონილობა. განისაზღვრა, განათლება 2030 ძირითადი ხედვის განათლებას შეუძლია საზოგადოების გარდაქმნა განსახორციელებლად იმ მდიდარი გამოცდილების შესწავლა, გაზიარება, რომელიც ქართულმა პედაგოგიკამ გაიარა.

კვლევის თეორიული საჭიროება, მნიშვნელობა:

დამუშავდა და გაანალიზდა სვიმონ გამსახურდიას ნაშრომი, წარმოჩნდა პედაგოგიურ ისტორიაში ჩატარებული კვლევების მეცნიერული მნიშვნელობა თანამედროვეობისათვის.

კვლევის პრაქტიკული მნიშვნელობა:

ნაშრომში მასალები წარმოდგენილია წყაროების მიმოხილვასთან ერთად, რაც ზრდის მისი პრაქტიკული გამოყენების შესაძლებლობას პედაგოგიურ კვლევებით დაინტერესებულებისათვის.

კვლევის შედეგების გამოყენების სფერო:

სტუდენტები პედაგოგიკის ისტორიაში სემინარების, ზეპირი მოხსენებებისა ან სხვა აქტივობების შესასრულებლად, დაინტერესებული პირები.

მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა: უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკა, განათლების მუზეუმი, ინტერნეტ რესურსი, სვიმონ გამსახურდიას პირადი არქივი.

სტრუქტურა:

ნაშრომი შედგება შესავლის, ორი თავის, შვიდი პარაგრაფის, დასკვნების, რეკომენდაციებისა და ლიტერატურის დასახელებისაგან.

ნაშრომის მოკლე შინაარსი

პირველი თავის პირველ პარაგრაფში განხილულია კვლევაში გამოყენებული წყაროები და სვიმონ გამსახურდიას ბიოგრაფია.

მეორე პარაგრაფში ,,ფიზიკური და რიტორიკული სწავლა/აღზრდა'' სვიმონ გამსახურდია წყაროებზე დაყრდნობით აღწერს მონათმფლობელურ საზოგადოებაში სწავლა-განათლების ძირითად მიმართულებას. ესაა ფიზიკური აღზრდა. როგორც ყველა მონათმფლობელურ სახელმწიფოში, საქართველოშიც განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა ფიზიკურ ვარჯიშს, რომელსაც მოჰყვა რიტორიკული აღზრდის განვითარება.

მე-4 საუკუნის ბერძენი ფილოსოფოსის თემისტიოსის (ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა დაახლოებით 317-388წწ) ერთ-ერთ წერილში მოტანილი ცნობით ფაზისის (დღევანდელი ფოთის) მახლობლად რიტორიკული სკოლა არსებულა, სადაც თემისტიოსის მამას და თვით მასაც ,,რიტორიკული განათლება მიუღია''. ორატორული ხელოვნების დაუფლებას განსაკუთრებული ყურადღება ძველ ბერძნულ სამყაროშიც ექცეოდა. თავისთავად, ორატორობა, აშკარაა, ცოდნის გარკვეულ დიაპაზონს მოითხოვდა.

აგათიას სქოლასტიკოსი დაწვრილებით გადმოსცემს სხვადასხვა ორიენტაციის მქონე ქართველი წარჩნებულების - აიეტისა და ფარტაზის სიტყვებს, რომლებიც ღრმა პოლიტიკური ალღოთი, ლოგიკური დასკვნებით და სიტყვაკაზმულადაა წარმოთქმული.

მესამე პარაგრაფში განხილულია კოლხეთსა და ქართლში წარჩინებულთა სწავლება. წარჩინებულთა შვილებს შინ ასწავლიდნენ, განსაკუთრებით მეფის შთამომავალთ. მურმანოზს ასეთ აღმზრდელად ვინმე მითრიდატე ლაზი ჰყოლია.

სწავლება ძირითადად ეკლესია-მონასტრებთან წარმოებდა და მას უპირველეს ყოვლისა, პრაქტიკული საქმიანობა ჰქონდა მიზნად, კერძოდ, მწიგნობარი ბერ-მონაზვნის, ეკლესიის მსახურის აღზრდა, ისევე, როგორც ეს ხდებოდა ქრისტიანულ სამყაროში საერთოდ და, კერძოდ, ცნობილ ნიზიბინის სკოლაში. მაგრამ უკანასკნელისაგან განსხვავებით, სადაც სასწავლო პროგრამა ძირითადად ეგზეგეტიკას და ლიტურგიკას მოიცავდა, საქართველოში თეოლოგიურ-ფილოსოფიური მეცნიერების შესწავლასაც ჰქონდა ყურადღება დათმობილი. ძირითადი სასწავლო საგანი თეოლოგია იყო. გარდა თეოლოგიისა და ფილოსოფიისა, ერთ-ერთი შესასწავლი საგანი, ეკლესია-მონასტრებთან არსებულ სკოლებში, გალობა იყო.

პროფ. ვ. ჭანტურია მიიჩნევს, რომ გრიგოლ ხანძთელის შესასწავლ საგნების რიცხვში შედიოდა: გრამატიკა, რიტორიკა და ბუნებისმეტყველება.

მეოთხე თავში ,,სახელძღვანელოები'' განხილულია ის სახელმძღვანელოები, რომლითაც ასწავლიდნენ იმჟამინდელ საქაართველოში. კვლევაში სვიმონ გამსახურდია განსაკუთრებულ ადგილს უთმობს სახელმძღვანელოების პრობლემას. კვლევის შედეგების მიხედვით სხვადასხვა სახელმძღვანელოა დასახელებული. განვიხილავთ ზოგიერთ მათგანს: უცხო ენების შესწავლას არსებულ სასწავლო პროგრამებში გარკვეული ადგილი ეკავა. ეს დასტურდება მე-9 _10 სს. შესანიშნავი ძეგლის _ ,,შატბერდის კრებულის'' იმ მონაკვეთითაც, რომელსაც ებრაული და ბერძნული ალფაბეტის შესწავლისათვის სასწავლო სახელმძღვანელოს მნიშვნელობა ჰქონდა.

ადრეფეოდალური ხანის საქართველოში (მე-5_10სს) სწავლება ეკლესია-მონასტრებთან არსებულ სკოლებში მიმდინარეობდა. სწავლის დაწყების დროდ 6-7 წლის ასაკი იყო მიჩნეული, ხოლო დამთავრებისა - 16 წლის ასაკი. ჯგუფურ სწავლებას სპეციალურად გამოყოფილი პირები ხელმძღვანელობდნენ, რომელთაც ძველი ტექსტების მიხედვით, ,,მასწავლებელი'', ,,მოძღუარი'' და ,,მზრდელი'' ჰქვია. სწავლება და აღზრდა ერთ მთლიან პროცესადაა წარმოდგენილი. სწავლის პროცესის გამომხატველი ცნებებია _ ,,სწავლაჲ'' და ,,წურთნა'', ხოლო სწავლებისა _ ,,მოძღურება''. აღნიშნული

ტერმინი სწავლების პროცესის გამომხატველადაც ხმარებულ ცნებებს ,,სწავლას'' და ,, წურთნას'' ცვლის, ყურადღება აქვს დათმობილი მოზარდის ასაკობრივ და გონებრივ განვითარებას. სწავლის პროცესის ნორმალიზაცისათვის აუცილებელ პირობადაა მიჩნეული თანამიმდევრობა, სწავლისადმი თანმიყოლა, ბეჯითობა და სიმტკიცე.

მეორე თავის ,,სწავლა-განათლება მე-11-12 საუკუნის საქართველოში'' მეხუთე პარაგრაფში განხილულია კვლევაში გამოყენებული წყაროები.

მეექვსე პარაგრაფში ,,მასწავლებლის აღმნიშვნელი ტერმინები და სწავლების ორგანიზაციის ფორმები''. მე-11_12 საუკუნეების საქართველოში მასწავლებლის აღმნიშვნელ ტერმინად ძირითადად ,,მოძღუარი'' გვხვდება. ,,მოძღუარი'' აღნიშნული ხანის ქართულ დოკუმენტებში სხვა მნიშვნელობითაც იხმარებოდა და იგი ,,მოძღუარის'', როგორც მასწავლებლის ცნებაში არ უნდა ავურიოთ. განსხვავებული ასაკის მოსწავლეებს მე-11_12 საუკუნეების საქართველოში სხვადასხვა მასწავლებლები ასწავლიდნენ.

მე-11 საუკუნის საქართველოში სწავლება ჯგუფური, საკლასო სისტემით მიმდინარეობდა, სადაც მოსწავლეები ასაკობრივი პრინციპის მიხედვით იყვნენ დაყოფილი. ჯგუფური მუშაობის რა ფორმები გამოიყენებოდა კონკრეტულად არ არის აღწერილი, მაგრამ თავად ფაქტი, რომ იყენებდნენ ჯგუფურ მუშაობას მე-11 საუკუნეში ჩემთვის მნიშვნელოვანი აღმოჩენა გახდა, რადგან ამჟამად საგანმანათლებლო სივრცეში პოპულარულ ,,ჯგუფურ მუშაობას'' ყველა ტრენინგსა და მეთოდურ რეკომენდაციებში განმარტავენ როგორც XXI საუკუნის უცხოეთიდან შემოტანილ სიახლეს.

მეშვიდე პარაგრაფში განხილულია ,,სწავლანი''. „სწავლანის“ სახელწოდების, როგორც ადრე, ისე გვიანი ხანის საქართველოშიც, გვხდება ნაშრომები, რომლებიც თეოლოგიურ-ფილოსოფიური ცნებების შემცველი კრებულია.

შუა საუკუნეთა საქართველოში სახელმძღვანელოდ გამოიყენებოდა: ,,სწავლანი მის მიერნი'', ექვთიმეს- ,,კატეხიზმო'', ,,ქართლის ცხოვრება'', ,,სჯული ჭეშმარიტი და

ფილოსოფოსებად, მამათა ცხოვრებად, ცხოვრებად ალვანისა, ესე იგი არს სავანისად, რომელი დაწერა პეტრე ლაბაძემან.''

მერვე პარაგრაფში განხილულია უმაღლესი განათლების კერები. მე-5 საუკუნიდან მე-12 საუკუნამდე საქართველოსი უმაღლესი განათლების ცენტრი არ არსებობდა, სწავლის გაგრძელების მოსურნე დიდგვაროვანნი უკვე მე--11 საუკუნიდან ბიზანტიაში მიემგზავრებოდენ, სადაც უმაღლეს განათლებას მანგანის აკადემიაში ღებულობდნენ. აღნიშნულ აკადემიაში უსწავლიათ, მაგალითად, ცნობილ ქართველ ფილოსოფოსებს იოანე პეტრიწონელს, არსენ იყალთოელს, იეზიკიელს, იოანე ტარიწიძეს და სხვათა.

მე-12 საუკუნის დასაწყისში 1106 წ, მეფე დავით აღმაშენებლის ინიციატივითა და ხელშეწყობით გელათის აკადემია დაარსდა.

არის შემდეგდროინდელი ცნობა იმის შესახებ, რომ უმაღლესი სასწავლებელი არსებობდა იყალთოსი აკადემიის სახით, რომლესაც არსენ იყალთოელი ხელმძღვანელობდა. იყალთოში აკადემიის არსებობის ფაქტზე მიუთითებს თეიმურაზ ბატონიშვილი.

მეცხრე პარაგრაფში განხილულია ქალთა განათლების საკითხი. ქალთა განათლებას იმჟამინდელ საქართველოში ზოგადი ხასიათი ჰქონდა. როგორც ირკვევა, წარჩინებული ოჯახისშვილი ქალები ისევე იღებდნენ განათლებას, როგორც ვაჟები. ხშირად ისინი როგორც აღმზრდელები, აღსაზრდელთა სწავლების მეთვალყურენი, ისე გვევლინებიან,, გავიხსენოთ მაგალითად, რომ გრიგოლ ხანცთელის აღზრდას ნერსე ერისთავის მეუღლე უწევდსა მეთვალყურეობას. თვით თამარის მამის, გიორგი III-ის აღმზრდელია მისი მამიდა თამარი (დავით აღმაშენებლის ასული). ასევე გიორგი II-ის აღმზრდელად მისი ბებია გურანდუხტი (გიორგი I-ის სული) გვევლინება და სხვა.

აღსაზრდელად ქალიშვილის სხვა წარჩინებულის ოჯახში გაბარება ისევე ხდებოდა, როგორც ვაჟებისა.

ძველ საქართველოში ქალთათვის ისევე აუცილებელი იყო განათლების მიღება, როგორც ვაჟთათვის. ქალთა და ვაჟთა აღზრდაზე ზრუნვა საერთო წესებს ემყარებოდა. ქართველი ქალები მოზარდთა აღზრდის საქმეს ხელმძღვანელობდნენ და ამ მხრივ მათ მეტად მნიშვნელოვანო როლი ეკავათ ძირითადად საშინაო სწავლებაში, ნაწილობრივ კი მონასტრებთან წარმოებულ დაწყებითი სწავლების საქმეში.

თავი პირველი

სწავლა-აღზრდის საქმე მონათმფლობელურ საზოგადოებაში

§1. კვლევაში გამოყენებული წყაროები

მონათმფლობელურ საზოგადოებაში სწავლა-აღზრდის საქმის კვლევისათვის მეცნიერი სვიმონ გამსახურდია იყენებს წყაროებს:

სიმონ ყაუხჩიშვილის ბერძნული ლიტერატურის ისტორია ტ.II თბილისი 1949 გვ.356-357.

ს. ყაუხჩიშვილის ,,რას გვიამბობენ ძველი ბერძნები საქართველოს შესახებ, თბილისი 1964, გვ.116.

ს.ყაუხჩიშვილის ,,გეორგიკა ტ.III 1936 გვ: 129-140,

შალვა ნუცუბიძის ქართული ფილოსოფიის ისტორია, ტ.I თბილისი, 1956; Жураковский Р.Е ,,очерки по истории Античной педагогики, М 1940.

ლატიშევი, Известия древних писателей греческих и латинских о Скифии и Кавказе, 1900 გვ:622

ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, შედგენილი სოლომონ ყუბანეიშვილის მიერ, 1946.

,,ცხოვრება გრიგოლ ხანძთელისა'', პავლე ინგოროყვას რედაქციით 1949.

В. Д. Чантурия, Педагогика грузинского гуманизма XI-XII ს 1954.

ასურელ მოღვაწეთა წიგნთა ძველი რედაქციები, გამოცემულია ილია აბულაძის მიერ 1955.

ჰაგიოგრაფიის ღვთისმეტყველება, გ. კოპლატაძე, გ. რუხაძე

წყაროების ჩამონათვალიდან ცხადი ხდება რა რთული სამუშაოა ჩატარებული. მხედველობაში გვაქვს ის გარემოება, რომ გასული საუკუნის 70-იან წლებში, როცა კვლევაა განხორციელებული, რა ძნელი იყო წყაროებზე წვდომა. მაგალითად: მოსკოვში გამოცემულ წყაროებზე მუშაობისათვის საჭირო იყო მოსკოვის ბიბლიოთეკებში მუშაობა. საგულისხმოდ მივიჩნიეთ წყაროების გამოცემის ის ფაქტიც, რომ მეორე მსოფლიო ომის პერიოდმა და ომის შემდგომ ძნელ ვითარებაში (1945-1949) მეცნიერული ნაშრომები იწერებოდა და გამოიცემოდა. ეს საკითხი ჩვენი კვლევის საგანი არ არის, მაგრამ ვფიქრობ, რომ დასაფიქრებლად ღირს.

კვლევის ,,სწავლა-განათლება ძველ საქართველოში'' ავტორი არის სვიმონ გამსახურდია სვიმონ ვიქტორის ძე (1929-2006) — ქართველი ისტორიკოსი, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, (1984წ) პროფესორი (1986წ), საქართველოს პედაგოგიურ მეცნიერებათა აკადემიის წევრი (1995წ), საქართველოს უმაღლესი სკოლის

დამსახურებული მუშაკი (1988წ). დაამთავრა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი 1953წ. 1953-1955 წლებში მუშაობდა ვარძიის მუზეუმ-ნაკრძალის მეცნიერ თანამშრომლად, 1956-1959 წლებში _ მასწავლებელთა დახელოვნების ინ-ტის მეთოდისტად, 1960-1976 წლებში პედაგოგიურ მეცნიერებათა ეროვნულ ინსტიტუტში უფროს მეცნიერ თანამშრომლად და სექტორის გამგედ, 1973-1990 წლებში ჟურნალი ,,სკოლა და ცხოვრების'' მეთოდისტად. დამატების (,,ისტორია და გეოგრაფია სკოლაში'') მთ. რედაქტორად, 1977 წლიდან მუშაობდა თბილისის სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის უნივერსიტეტში. 1990 წლიდან იყო საქართველოს ისტორიის კათედრის გამგე. იკვლევდა საქართველოს ისტორიის და ქართული პედაგოგიური ისტორიის საკითხებს.

ნაშრომზე მუშაობისას დავუკავშირდი სვიმონ გამსახურდიას ოჯახს, ვაჟიშვილი ვიქტორი მეცნიერულ გზას აგრძელებს, იგი პროფესორია. მეუღლემ ქალბატონმა მანანა კობახიძემ (რომელიც წლების მანძილზე წარმატებით მოღვაწეობდა საგანმანათლებლო სისტემაში) მიამბო იმ სიძნელეებზე, რომელიც განსახილველ კვლევის გამოქვეყნებას უკავშირდება. კარგა ხანს აბრკოლებდნენ დაბეჭდვას, რადგან რელიგიურ საკითხებს ეხებოდა, მაგრამ რამდენიმე წლიანი შეფერხების მიუხედავად, გონიერი ადამიანების მხარდაჭერით ნაშრომი დაიბეჭდა.

სვიმონ გამსახურდიას ეკუთვნის ბევრი საინტერესო გამოკვლევა, ნაშრომი, სტატია. დავასახელებთ ზოგიერთ მათგანს, რომელიც შეტანილია ,,ქართულ ენციკლოპედიაში''. საზოგადოებრივ-ისტორიული აზრის განვითარება XI საუკუნე. საქართველოში, თბ. 1966წ. სწავლა-განათლება ძველ საქართველოში, 1975;1984; განმავითარებელი სწავლება ისტორიის გაკვეთილებზე, 1975; მხატვრული ნაწარმოები ,,ხერთვისის ბინდი'' 1995, ლექსების კრებული ,,ხანდახან''.

§2 ფიზიკური და რიტორიკული სწავლა/აღზრდა

სვიმონ გამსახურდია წყაროებზე დაყრდნობით აღწერს მონათმფლობელურ საზოგადოებაში სწავლა-განათლების ძირითად მიმართულებას. ესაა **ფიზიკური აღზრდა**. როგორც ყველა მონათმფლობელურ სახელმწიფოში, საქართველოშიც განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა ფიზიკურ ვარჯიშს, რომელსაც მოჰყვა რიტორიკული აღზრდის განვითარება.

დიონ კასიუსის ცნობით, მე-2 საუკუნის პირველ ნახევარში რომის კეისარს ანტონინუს პიუსს ქართველთა მეფე ფარსმანი თავისი ოჯახით და წარჩინებულებით სტუმრად სწვევია, ერთ-ერთი საზეიმო თავყრილობის დროს ფარსმანის მხლებლებს ისეთი მომხიბვლელი ფიზიკური ვარჯიში შეუსრულებიათ, რომ ამ სანახაობით აღტაცებულ ანტონინუსს ფარსმანის ცხენიანი ქანდაკების აღმართვა უბრძანებია.

საგულისხმოა, რომ ვარჯიშს მხოლოდ მეფე, მისი შვილი და წარჩინებულები ასრულებდნენ. ამასთანავე ვარჯიში სანახაობრივი ხასიათის უნდა ყოფილიყო, რომ გარკვეული საშემსრულებლო ოსტატობით მოეხიბლა მაყურებელი და მისთვის ესთეტიკური სიამოვნება განეცდევინებინა. წარმოდგენილი ვარჯიში, როგორც ჩანს, იმდენად მშვენიერი იყო, რომ რომის იმპერატორის ყურადღება და აღფრთოვანება დაუმსახურებია. ეს გარემოება კი გვაფიქრებინებს, რომ იბერიის არისტოკრატიის განსწავლის პროცესში ფიზიკურ აღზრდას განსაკუთრებული ყურადღება ჰქონია დათმობილი.

ფიზიკური აღხრდის კვალდაკვალ იმჟამინდელ საქართველოში გონებრივ განათლებასაც ღებულობდნენ.

მე-4 საუკუნის ბერძენი ფილოსოფოსის თემისტიოსის (ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა დაახლოებით 317-388წწ) ერთ-ერთ წერილში მოტანილი ცნობით ფაზისის (დღევანდელი ფოთის) მახლობლად რიტორიკული სკოლა არსებულა, სადაც თემისტიოსის მამას და თვით მასაც ,,რიტორიკული განათლება მიუღია''. აღნიშნული

სასწავლებლიდან იმდენად განათლებული და განსწავლული პირები გამოდიოდნენ, რომ თურმე რიტორიკაში დახელოვნებულ ბერძნებს ეჯიბრებოდნენ და სჯობდნენ კიდეც.

სამწუხაროდ, არავითარი ცნობა არაა დაცული იმის შესახებ, თუ რა სახის პროგრამებით მიმდინარეობდა სწავლა ან ვინ ასწავლიდა კოლხეთის ,,რიტორიკულ'' სასწავლებელში.

სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრებებით კოლხეთის რიტორიკული სკოლა დღევანდელი ფოთის მახლობლად არსებულა მე-3-4 საუკუნეებში. მე-3 საუკუნეში სკოლის არსებობას, ადასტურებს ისიც, რომ თვით თემისტიოსის მამას, ევგენიოსსაც ამავე სასწავლებელში უსწავლია.

კოლხეთის რიტორიკული სკოლის შესახებ ერთადერთი ცნობა თემისტიოსის წერილშია დაცული; თუ რა ენაზე მიმდინარეობდა აქ სწავლა, სამწუხაროდ, არაფერია ნათქვამი. აკად. ს. ყაუხჩიშვილი აღნიშნავს, რომ ,,რაკი ფოთის მახლობლად ისეთი რიტორიკული სკოლა მოიპოვებოდა, სადაც ბიზანტიიდან წარმოგზავნილი ახალგაზრდები სწავლობდნენ, თავისათავად იგულისხმება, რომ კოლხეთის ტერიტორიაზე სასწავლებელი დაარსებული იქნებოდა არა მარტო უცხოელებისათვის, არამედ პირველ რიგში ადგილობრივი კოლხებისათვის.

აკად. შ. ნუცუბიძე ყურადღებას ამახვილებს იმ ფაქტზე, რომ კოლხეთის სანაპიროზე ბერძნული დასახლებაც უნდა არსებულიყო. მისი მოსაზრებებით ბერძნები ისევე ლაპარაკობდნენ ადგილობრივ, ე.ი ქართულ ენაზე, როგორც კოლხეთის ადგილობრივნი-ბერძნულზე. აქედანა ისიც ნათელია, რომ კოლხეთის აკადემიაში სწავლება თავისუფლად შეიძლებოდა ორივე ენაზე წარმოებულიყო: ბერძნულსა და ქართულზე.

თემისტიოსი არ ასახელებს კოლხეთის რიტორიკული სკოლის დამაარსებლის სახელს, თუმცა ამ საქმის მომქმედად ვიღაცას გულისხმობს, რომლის დასახასიათებლად თემისტიოსი წინა პლანზე ,,სიბრძნეს'' და ,,სათნოებას'' აყენებს. აქ ისიცაა ნათქვამი, რომ აღნიშნულ სკოლაში არა ,,ისართ ტყორცნა და ოროლთ სროლა, ან ჯირითი''

ისწავლებოდა მეზობელ ბარბაროსთა წესებისდა მიხედვით, არამედ, გაწვრთვნა რიტორიკულ ხელოვნებაში და როგორ ბრწყინავდნენ ელინთა დღეობებზე''.

რიტორიკულ ხელოვნებაში გაწვრთნა სიტყვაკაზმულობას, ორატორობის შესაძლებლობას გულისხმობს და ეს ამოცანა აღნიშნული სკოლის სასწავლო პროგრამაში წინა პლანზე უნდა ყოფილიყო წამოწეული.

ორატორული ხელოვნების დაუფლებას განსაკუთრებული ყურადღება ძველ ბერძნულ სამყაროშიც ექცეოდა. განვიხილავთ ამ მიმართებით ზოგიერთ საკითხს. კარგი ორატორი, რიტორი მეტყველების ისეთ ფორმებს უნდა ყოფილიყო დაუფლებული, რომ მსმენელზე განსაკუთრებული შთაბეჭდილება მოეხდინა. ამდენად, რიტორიკული ხელოვნება ხშირად წმინდა პრაქტიკული მიზნებითაც იყო გამოყენებული სახალხო კრებებზე, ჯარში და სხვა საზოგადროებრივ ადგილებში, სადაც სიტყვის ძალის გამოყენება აუცილებელი ხდებოდა.

თავისთავად, ორატორობა, აშკარაა, ცოდნის გარკვეულ დიაპაზონს მოითხოვდა. ცნობილი რომაელი ორატორისა და პოლიტიკური მოღვაწის _ ციცერონის შეხედულებით ორატორი უპირველესად დაუფლებული უნდა ყოფილიყო ფილოსოფიურ მეცნიერებას. ციცერონი წინა პლანზე აყენებს საერთოდ ჰუმანიტარულ განათლებას. აქედან, კერძოდ იურიდიულ განათლებას, რომელიც ხელს უწყობს ცხოვრებისეულ საკითხებში გარკვევას. ისტორიის ცოდნაში ძირითადად ფაქტებისა და მოვლენების დამახსოვრებაა ნაგულისხმევი, რაც ორატორს მაგალითების მოტანის და მოვლენების ურთიერთშეპირისპირებისათვის დასჭირდება და სხვა. მაგრამ მარტო ცოდნა, ციცერონის გაგებით, ვერ შექმნის ორატორს. ამისათვის ისეთი ბუნებრივი მონაცემებია საჭირო, როგორიცაა ადამიანის ხმა, თავისუფალი მეტყველება, მაგარი ფილტვები, აგებულება, სახის ნაკვთების გარკვეული მოხაზულობა და სხვა.

აღნიშნულ საკითხზე ციცერონის შეხედულება გაიზიარა და შემდგომ განავითარა 1-ლი საუკუნის ცნობილმა ფილოსოფოსმა კვინტილიანემ, რომელმაც რიტორიკული ხელოვნების საკითხებს 12 წიგნისაგან შემდგარი ტრაქტატი უძღვნა.

მეათე წიგნში კვინტილიანე ფართო სარეკომენდაციო ლიტარატურას წარმოადგენს (მხატვრული, ფილოსოფიური და იურიდიული), რომელსაც უნდა ეყრდნობოდეს ორატორის საერთო განათლება.

რიტორიკულ სკოლამდე, კვინტილიანეს მიხედვით, აღსაზრდელი ჯერ გრამატიკულ სკოლაში უნდა სწავლობდეს, რიტორიკულ სკოლაში სწავლების ვადა მას განსაზღვრული არ აქვს. ეს იმაზეა დამოკიდებილი, თუ საამისოდ რამდენად მომზადებული იქნება მოსწავლე. ამ შემთხვევისათვის მოსწავლისათვის ასაკი არაა აღებული კრიტერიუმად, არამედ სწავლაში წარმატება.

რომის იმპერიაში ჩვენს წ. აღ-მდე მე-2-1 და ჩვ. წ. აღ-ით 1-ელ, მე-2 საუკუნეებში არსებული რიტორიკული სკოლების სასწავლო პროგრამები ძირითადად ციცერონისა და კვინტილიანეს მოთხოვნებს ეთანხმებოდა. ისწავლებოდა ბერძნული და რომაული ლიტერატურა, გარკვეული მაშტაბით მათემატიკური ელემენტები, ასტრონომია, მუსიკა, სამართლის საფუძვლები და შედარებით ვრცლად ფილოსოფია.

განხილული მაგალითების საფუძველზე სვიმონ გამსახურდია აღნიშნავს, რომ თემისტიოსის წერილში დაცულ ცნობას თუ ყურადღებით ჩავუკვირდებით, გასაგები უნდა იყოს, რომ კოლხეთის რიტორიკული სკოლა თავისი შინაარსით და მიზანდასახულებით ძველ ბერძნული და, კერძოდ, რომაული რიტორიკული სკოლებისაგან ბევრად არ უნდა განსხვავებულიყო, სადაც დაახლოებით ანალოგიური პროგრამებით წარიმართებიდა სწავლა. თემისტიოსის განცხადებით გარკვევით ჩანს, რომ აქაც სწავლების ძირითადი მიზანი ,,რიტორიკულ ხელოვნებაში გაწვრთნა'' ყოფილა. ეს უკანასკნელი კი ცოდნის იმავე მინიმუმის დაუფლებას მოითხოვდა, რაც ციცერონისა და კვინტილიანეს შეხედულებებითაა გათვალისწინებული. ისევე როგორც რომაულ რიტორიკულ სასწავლებლებში, კოლხეთის რიტორიკულ სკოლაშიც სასწავლო პროგრამა **ლიტერატურის, ასტრონომიის, შესაძლოა მუსიკის და მათემატიკის ელემენტების და ძირითადად ფილოსოფიისა და სამართლის საფუძვლების ციკლს** შეიცავდა. სწორედ ასეთი განათლება იყო საჭირო, რომ ორატორი გამოჩენილიყო ,,ელინთა დღეობებზე''.

რიტორიკული მეცნიერება იმჟამინდელ საქართველოში ისე, როგორც ბერძნულ და რომაულ სამყაროში, წმინდა პატრიკული მიზნითაც იყო გაგებული და არა მხოლოდ ,,ელინთა დღეობებზე'' ორატორული ხელოვნების გამოსაჩენად. ამის დამადასტურებელი საბუთები თვით ბიზანტიელ მწერლებთანაც გვხვდება. ამ მხრივ აღსანიშნავია აგათია სქოლასტიკოსის (536-582წწ.) საისტორიო თხზულებაში დაცული ცნობა ბიზანტიელი სარდლების მიერ გუბაზ მეფის ვერაგული მკვლელობის შედაეგად კოლხეთში მოწვეულ სახალხო კრებაზე ქართველი ორატორების გამოსვლის თაობაზე. აღნიშნულ კრებაზე ორი პოლიტიკური ორიენტაცია (ირანული და ბიზანტიური) დაუპირისპირდა ერთმანეთს.

აგათიას სქოლასტიკოსი დაწვრილებით გადმოსცემს სხვადასხვა ორიენტაციის მქონე ქართველი წარჩნებულების - აიეტისა და ფარტაზის სიტყვებს, რომლებიც ღრმა პოლიტიკური ალღოთი, ლოგიკური დასკვნებით და სიტყვაკაზმულადაა წარმოთქმული. საქმე ისე წარიმართა, რომ ქვეყნის პოლიტიკური ბედი (სახელდობრ, ის თუ რა გზას დასდგომოდნენ კოლხები და რა ორიენტაცია აეღოთ) გამოსულ ორატორთა სიტყვების დამარწმუნებელ ძალას უნდა გადაეწყვიტა. აიეტის მჭერმეტყველურ სიტყვას ფარტაზის ასეთივე გამოსვლა დაუპირისპირდა, რომელმაც აიეტის მიერ ირანული ორიენტაციისთვის მომზადებული კრება ბიზანტიური ორიენტაციისაკენ შეაბრუნა. საინტერესოდაა გადმოცემული ფატაზის სიტყვის დასწყისი, სადაც იგი რიტორიკული ხელოვნების ერთგვარ დახასიათებასაც იძლევა, - ჩვეულებრივი ამბავი დაგემართათ, კოლხებო, - განაცხადა ფარტაზმა - რომ მეტად მოხერხებულად და წარმატებით თქმულმა სიტყვებმა გონება შეგირყიეს, უძლეველი რაღაც არის მჭერმეტყველება და ის თითქმის ყველას ამარცხებს, განსაკუთრებით კი იმათ ვისაც წინათ მისი ძალა არ განუცდია; მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ მას ვერ დავუპირისპირებთ გონიერ მოსაზრებას, რომელიც საქმის ნამდვილ ვითარებას ეყრდნობა. ნათქვამი იმიტომ კი არ უნდა მოგეწონოთ თქვენ, რომ ის თავისი მოულოდნელობითა და უჩვეულობით მიგაჩნიათ დამარწმუნებლად, არამედ მხოლოდ მაშინ თუ ის მიზანშეწონილია და სასარგებლო და სხვ. ამის შემდეგ ფარტაზი თვით საკითხის პოლიტიკური შინაარსის გარჩევას იძლევა.

როგორც აღნიშნულ კრებაზე წარმოთქმული სიტყვები ისე შემდეგ მკვლელთა გასამართლებაზე (რაც იუსტინიანე კეისრის ბრძანებით 554წ. კოლხეთშივე დაინიშნა) კოლხთა წარმომადგენლის საბრალდებულო სიტყვა, აშკარას ხდის რომ აქ ჩვენ საქმე პოლიტიკური და იურიდიული განათლების მქონე რიტორიკულ ხელოვნებაში გამოწვრთობილ პირებთან გვაქვს, რომელთა ცოდნის დიაპაზონი რა თქმა უნდა, კიდევ უფრო დიდი უნდა ყოფილიყო, ვიდრე ამ კონკრეტულ ვითარებაში ჩანს. ეს ცოდნა მათ გარკვეულ დროში თანმიმდევრული და საფუძვლიანი სწავლებით უნდა აეთვისებინათ.

როგორც წინათაც აღინიშნა კოლხეთის სანაპიროზე ადრევე არსებობდა ბერძნული ახალშენები. მაგრამ საეჭვოა, როცა თემისტიოსი ,,ელინთა დღეობებს'' ახსენებს, აქ დასახლებულ ,,ელინთა'' დღესასწაულებზე საუბრობდეს. ბერძნული ახალშენები არც თუ ისე დიდი იყო კოლხეთის სანაპიროზე და რაც იყო ვაჭრობის ინტერესებს ემსახურებოდა. ,,ბერძენი ვაჭარი - საქმოსნები '' სწავლითა და მეცნიერების ცოდნით იმდენად როდი იყვნენ დაინტერესებული, ისიც საგულისხმოა, რომ ზოგიერთი თითო-ოროლა გამდიდრებული ბერძენი ვაჭარი, თუ კი იგი თავისი შეძლებით არისტოკრატის დონემდე ამაღლდებოდა. თავისი შვილის რიტორიკულ სასწავლებელში განსწავლას შეეცდებოდა, სადაც მხოლოდ და მხოლოდ მაღალი წოდების წარმომადგენელთა შვილები სწავლობდნენ.

ელინთა დღეობებზე ქართველ ორატორთა გამოჩენის ცოდნას ჩვენთვის ამჟამად არსებითი მნიშვნელობა იმდენად აქვს, რამდენადაც კოლხეთის სკოლის აღზრდილების ბერძნულ ენაში გაწვრთნილობაზე მიგვითითებს. აღნიშნულ სასწავლებელში ევგენიოსის და ქემისტიოსის განსასწავლად ყოფნის ფაქტიც იმას გვაფიქრებინებს, რომ აქ სწავლება ბერძნულ ენაზე მიმდინარეობდა. ამ უკანასკნელის შესწავლა კი აუცილებელი იყო, რამდენადაც რიტორიკული ხელოვნების დაუფლება ბერძნული კლასიკური ლიტერატურის ცოდნას ითხოვდა. ესეც არ იყო ბერძნული ენა იმხანად საერთაშორისო ენად ითვლებოდა მოწინავე მსოფლიოში და მითუმეტეს უნდა სცოდნოდა იგი რიტორს. ფართო ჰორიზონტისა და განათლების მქონე პიროვნებას. ბერძნული ენა იმდროისათვის

კოლხეთის არისტოკრატიაში საკმაოდ გავრცელებული ჩანს. ბერძნული წყაროების ცოდნით კოლხები (იგულისხმება წარჩინებული წოდება) მას დიდი ხანია ფლობენ. ამავე ფაქტს ადასტურებს აღმოსავლეთ საქართველოში არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილი ბერძნული წარწერები.

რიტორიკულ სასწავლებელში ბერძნული ენის მცოდნე ახალგაზრდა უნდა მოსულიყო, სადაც ამ ცოდნას შემდგომ გააღრმავებდა და განამტკიცებდა. ბერძნულ ენას, ისევე როგორც სხვა გარკვეულ დისციპლინებს, წარჩინებულთა შვილები სპეციალური, გრამატიკული სწავლებით თუ აითვისებენ. თვით ის ფაქტი, რომ 1-4 საუკუნეების კოლხეთში უმაღლესი საფეხურის რიტორიკული სკოლა არსებობდა (რაც შესაძლოა ერთადერთი არ იყო), მოსამზადებელი საფეხურის სკოლების არსებობაზეც მიგვითითებს. ასეთი სკოლები იმ ,,აყვავებულ ქალაქებში'' იქნებოდა მიმობნეული, რომლებზედაც პლინიუსი, სტრაბონი და სხვა ბერძენი ისტორიკოსები მოგვითხრობენ.

ფიზიკური აღზრდა,რომელიც სამხედრო წვრთნასთან იყო დაკავშირებული, ადრეფეოდალური და ფეოდალური ხანის საქართველოს წარჩინებული წოდებისათვის მუდამ დამახასიათებელი იყო, ისევე, როგორც ევროპის ფეოდალური საზოგადოებისათვის, მაგრამ საქართველოს სინამდვილეში, კერძოდ, ადრეული პერიოდისათვის აშკარად მოჩანს ის ტენდენცია, რომ აღზრდის პროცესში ფიზიკურ აღზრდას არასოდეს უპირატესობა არ ჰქონია მიცემული. იგი აღზრდის ერთ-ერთ სახედაა მიღებული. არსებული მასალების მიხედვით, პირიქით, გონებრივი აღზრდის უპირატესობა უფრო შეინიშნება. ადრემონათმფლობელური ხანისათვის ამ მხრივ ბერძენი ფილოსოფოსის თემისტიოსის მიერ კოლხეთის რიტორიკული სკოლის შესახებ დატოვებული ცნობაა მისანიშნებელი. ამ ცნობის მიხედვით, როგორც აღვნიშნეთ სკოლაში არა ,,ისართ ტყორცნა და ოროლთ სროლა, ან ჯირითი'' ისწავლებოდა არამედ, რიტორიკულ ხელოვნებაში გაწვრთნა.''

საგულისხმოა ამ მხრივ ქართლის ცხოვრებაში ვახტანგ გორგასალის აღზრდის შესახებ მოტანილი ცნობაც, რომ იგი თურმე აღიზრდებოდა ,,ფილოსოფოსთა თანა'' და სხვა.

იქ, სადაც ფიზიკურ ძლიერებაზე და მშვენიერებაზეა საუბარი, ფიზიკური აღზრდის შედეგთან გვაქვს საქმე. ფიზიკური წვრთნა სპეციალური ვარჯიშით ხდება. ამასვე ემსახურებოდა ნადირობა, ბურთაობა. ეს უკანასკნელი, როგორც ვარჯიშის ერთ-ერთი სახეობა ფრიად გავრცელებული ჩანს. მაგალითად, ერთ-ერთი თავყრილობის აღწერისას მემატიანე გვაუწყებს, რომ ,,დამყოფელთა მსგეფსისა ერთისათა ჰქონდა ყოველთა დღეთა სიხარული: მათგან ძღუნობა, ამათგან ბოძება, ნადირობა და ბურთაობა.''

ვარჯიშის სახეობათა შორისაა ასევე, ,,ცურვა''. მაგალითად, დავით სოსლანი, ამბობს მემატიანე _ ,,წაეჯობინა ყოველსა მშვილდოსანსა, ცხენოსანსა და მცურავსა, მოასპარეზესა, მწიგნობარსა და ყოველსა ნასწავლსა ხელთა სიკეთითა, ვითა დღეს ჩანს, რომელ შინათ ვინ ყოფილა მისი მასწავლებელი და თანა მოსწავლე და თუ გარეთა ქუეყანათა მოსრულა, ვერავინ სადა გამოჩენილა მისებრი.''

ვარჯიშით ხდებოდა მხედრობის ვირტუოზული დაუფლება. სარგის ჯაყელი იყო თურმე ,,ხელოვნად მებრძოლი ცხენსა ზედა, მხნე მოისარი, საჩინოდ და ნადირთა უცდომლად მმუსრველი''.

§3. კოლხეთსა და ქართლში წარჩინებულთა სწავლება

კოლხეთსა და ქართლში წარჩინებულთა შვილებს შინ ასწავლიდნენ, განსაკუთრებით მეფის შთამომავალთ. მაგალითად, ბაქარ მეფის შვილს (მე-5 ს. დასაწყ.) მურმანოზს ასეთ აღმზრდელად ვინმე მითრიდატე ლაზი ჰყოლია. უფრო გვიან ვახტანგ

გორგასალთან დაკავშირებით კი შემდეგი ცნობა გვხვდება: _ ,,მაშინ ვახტანგ იზრდებოდა და ისწავლიდა მიქაელ ეპისკოპოსისაგან ყოველსა მცნებასა უფლისასა.''

ვახტანგის აღზრდაში მიქაელ ეპისკოპოსის ჩარევა შემთხვევითი არ არის. ქართლში ქრისტიანობის ოფიციალურ რელიგიად გამოცხადების შემდეგ წარმართული მსოფლმხედველობა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ჯერ კიდევ შემორჩენილი იყო. ეპისკოპოსი ბინქარანი ,,მწვალებლურ'' იდეებს ავრცელებდა ქართლის მოსახლეობაში, რის შედეგადაც ,,მიიქცა.... მრავალი ცეცხლმსახურებისა''. მიქაელ ეპისკოპოსი, ვახტანგის დედის, საგდუხტ დედოფლის მიერ სწორედ ამ ამბების გამოსასწორებლად იყო საბერძნეთიდან გამოთხოვილი. მიქაელი თავად კისრულობს ვახტანგის თეოლოგიურ მეცნიერებაში გაწაფვას.

მიქაელის ზედამხედველობის ქვეშ მყოფი ვახტანგის ფილოსოფიაში გათვითცნობიერებს გარკვეულად რეგლამენტირებული იქნებოდა. უნდა ვიფიქროთ, რომ ვახტანგის გაწვრთნა უფრო რიტორიკული მეცნიერების დაუფლების ასპექტით ხდებოდა იმავე პრაქტიკული მიზნებით, როგორც ახასიათებდა ეს რიტორიკის შესწავლას საერთოდ. ამ შემთხვევაში გასაგები ხდება მემატიანეს განცხადებაც ვახტანგის ,,ფილოსოფოსთა თანა'' აღზრდის შესახებ, რომელიც რამდენიმე ფილოსოფოს მასწავლებელს გულისხმობს, რამდენადაც რიტორიკული მეცნიერების დაუფლება, ფილოსოფიის, სამართლის საფუძვლების, მათემატიკის ელემენტების, ასტრონომიის, ლიტერატურის და სხვა ცოდნის მიღებას გულისხმობდა. მიქაელ ეკისკოპოსს ფილოსოფიის საფუძველების სწავლების წინააღმდეგ წასვლა არც შეეძლო, რადგან ამის ტრადიცია იმჟამინდელ საქართველოშიც არსებობდა და თვით საბერძნეთშიც, სადაც ჯერ კიდევ მოქმედებდა ათენის ფილოსოფიური სკოლა და ნეოპლატონური მიმართულების მეთაური პროკლე დიადოხოსი. და, ბოლოს, ამ საქმეთა კარგად მცოდნე თავად მიქაელიც ხომ საბერძნეთიდან იყო მოსული. მას შეეძლო სწორად წარემართა ვახტანგის მსოფლმხედველობის განვითარება, ქრისტიანული თეოლოგიის ნიადაგზე დაყრდნობით.

ვახტანგისდროინდელ ქართლში, როგორც ჩანს, თეოლოგიისა ფილოსოფიის სწავლების ურთიერთ შეთანხმება უკვე ხდებოდა, რაც თავისთავად, ფილოსოფიის ,,გამორჩევით'' შესწავლაზეც მიგვითითებს.

ვახტანგ გორგასალის აღზრდის საკითხთან დაკავშირებით ყურადღება უნდა მივაქციოთ ქართლის ცხოვრების იმ ცნობასაც, რომელიც პირდაპირ გვაუწყებს _ ,,შემდგომად ამისა მოხადა მეფემან ყოველთა წარჩინებულთა ქალაქად, და დღეთა მრავალთა ყო პურობა და განცხრომა, და ევედრებოდეს ყოველნი ღმერთსა აღზრდისათვის ყრმისა ვახტანგისსა. მოითხოვა მეფისაგან საზრდოდ საურმაგ სპასპეტმან ვახტანგ, დიდითა ვედრებითა, ხოლო მიანიჭა მეფემან და მისცა ძე მისი ვახტანგ საურმაგს სპასპეტსა საზრდოდ. რამეთუ წესი იყო, რომელ შვილნი მეფეთანი წარჩინებულთა სახლსა შინა აღიზარდიან''. ეს წესი საქართველოში უძველეს ხანიდან ჩანს გავრცელებული და იგი მარტო მეფეთა სახლის შვილთათვის კი არა, არამედ წარჩინებული წოდების შვილთათვისაც იყო დაწესებული. ასეთ აღმზრდელს, რომელთანაც შვილს გააბარებდნენ, ,,მამამძუძე'' ერქვა, მის მოვალეობას მიბარებული ბავშვის აღზრდაზე მეთვალყურეობა შეადგენდა.

,,მამამძუძეს'' შესახებ ცნობა გვხვდება ,,მოქცევაჲ ქართლისაჲ - ში, სადაც ნათქვამია _ ,,ესე აზო წარვიდა არან ქართლად მამისა თვისისა და წარმოიყვანა რვა სახლი და ათნი სახლნი მამამძუძეთა''. ,,მამამძუძე'' როგორც გამზრდელი, მეურვე და მამის შემცვლელი ისეა მიჩნეული. მამამძუძეობა ხშირად ნათესაურ დაახლოებაში გადადიოდა. იგივე ვახტანგ გორგასალი ერთ-ერთ ბრძოლაში დაღუპულ მის ეჯიბს საურმაგს ,,იგლოვდა.... ვითარცა ძმისა საყუარელისასა. რამეთუ თანზრდილ იყო მისანდობელი და ქუელი''.

ფილოსოფიური ცოდნის მიღების ტრადიცია საქართველოში ვახტანგის შემდგომ დროშიც გრძელდება.

ამგვარად, საქართველოში ფილოსოფიური ცოდნის მიღების ძველთაგანვე არსებული ტრადიცია ქრისტიანობის დამკვიდრების შემდგომ პერიოდშიც გრძელდება.

სწავლება ძირითადად ეკლესია-მონასტრებთან წარმოებდა და მას უპირველეს ყოვლისა, პრაქტიკული საქმიანობა ჰქონდა მიზნად, კერძოდ, მწიგნობარი ბერ-მონაზვნის, ეკლესიის მსახურის აღზრდა, ისევე, როგორც ეს ხდებოდა ქრისტიანულ სამყაროში საერთოდ და, კერძოდ, ცნობილ ნიზიბინის სკოლაში. მაგრამ უკანასკნელისაგან განსხვავებით, სადაც სასწავლო პროგრამა ძირითადად ეგზეგეტიკას და ლიტურგიკას მოიცავდა, საქართველოში თეოლოგიურ-ფილოსოფიური მეცნიერების შესწავლასაც ჰქონდა ყურადღება დათმობილი.

ძირითადი სასწავლო საგანი თეოლოგია იყო. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში, მაგალითად, ვკითხულობთ, რომ მისთვის შეუსწავლებიათ ,,დავითი და ხმითა სასწავლო სწავლაჲ საეკლესიოჲ სამოძღუროჲ ქართულსა ენასა შინა''.

გარდა თეოლოგიისა და ფილოსოფიისა, ერთ-ერთი შესასწავლი საგანი, ეკლესია-მონასტრებთან არსებულ სკოლებში, **გალობა** იყო. თვით საუკეთესო მგალობელს გრიგოლ ხანძთელსაც დაუწერია ,,საწელიწდოჲ იადგარი, რომლისა სიტყუანი ფრიად კეთილ არიან''.

ჰიმნოგრაფიას რომ ცალკე ასწავლიდნენ, ამას გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების აღწერილობა გვისურათებს.გრიგოლის შესასწავლ საგნებში დასახელებულია ,,ხმითა სასწავლო სწავლაჲ''. პროფ. ვ. ჭანტურია მიიჩნევს, რომ აქ ხმით დასწავლის მეთოდთან უნდა გვქონდეს საქმე. სვიმონის აზრით, ,,ხმითა სასწავლო სწავლაჲ'' უფრო ჰიმნოგრაფიის შესწავლაზე და საერთოდ ლიტურგიკაზე უნდა მიგვითითებდეს, ვიდრე ხმით დასწავლის მეთოდზე. გრიგოლ ხანძთელს, როგორც გიორგი მერჩულე გვამცნობს, იმთავითვე თურმე მღვდლად ამზადებდნენ. თვით მასაც საეკლესიო სამსახურისადმი ძლიერი მისწრაფება ჰქონია. ასეთ შემთხვევაში კი ლიტურგიკა ერთ-ერთი აუცილებელი საცოდნელი დარგი იყო, რომელსაც ხმით წართქმა და გალობა ესაჭიროებოდა. შიო მღვიმელს, მაგალითად, როცა ასწავლიდნენ ,,საღმრთოთა წერილთასა და ასწავეს ყოველი წერილი ძუელი და ახალი თარგმანებაჲ მათი''.

პროფ. ვ. ჭანტურია მიიჩნევს, რომ გრიგოლ ხანძთელის შესასწავლ საგნების რიცხვში შედიოდა: **გრამატიკა, რიტორიკა და ბუნებისმეტყველება.** რა თქმა უნდა, გრიგოლს გრამატიკას შეასწავლიდნენ. შეიძლება ვიგულისხმოთ, რომ მან რიტორიკაც შეისწავლა, მაგრამ ბუნებისმეტყველება, როგორც ცნობილია, ამ დროისთვის ცალკე საგნად არ არსებობდა.

,,გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებიდან'' იმასაც ვგებულობთ, რომ მისთვის (ე.ი გრიგოლისთვის) უცხო ენებიც შეუსწავლიათ _ ,,მწიგნობრობაჲცა'' ასწავლეს ,,მრავალთა ენათაჲ''. სამწუხაროდ ეს ერთადერთი პირდაპირი ცნობაა ადრეფეოდალური ხანის საქართველოს საისტორიო-ჰიმნოგრაფიული მწერლობიდან შემორჩენილი უცხო ენათა სწავლების შესახებ. ასურელი მამები უცხო ენაში რომ გაწაფულნი იყვნენ ეს აშკარაა, რამდენადაც უცხო ენათა ცოდნა მათ წინა აზიიდან მოჰყვათ.

ვახტანგ მეფეზე (დავით ნარინის ძის ვაჟი) ნათქვამია, რომ იგი იყო ,,პატიოსანი, ღმრთის მოყუარე, ტკბილი და მოსამართლე, ახოვანი და მხნე, და სამხედროთა ზნითა აღსავსე.'' დემეტრე მეფის შვილი დავითი, აგრეთვე ,,სამხედროთა ზნითა აღსავსე'' ყოფილა. შაჰნავაზ მეფემ თავისი შვილები პატიოსნებით აღზარდა და ,,სახელმწიფოსა სწავლითა და სიბრძნე-მეცნიერებითა.

მოტანილ ტერმინებში საერთოა _ ,,ზნეობა''. ამ ტერმინს სულხან-საბა ორბელიანი ასე განგვიმარტავს _ ,,ჩვეულებით რაიცა საქმე სჭირდეს, კეთილი თუ ბოროტი, ზნე იგი არს''. ამ ტერმინს არჩილის ,,საქართველოს ზნეობათა'' მიხედვით ფეოდალური აღზრდის და განათლების ზოგიერთი საკითხის განხილვისას თავის დროზე დაუკვირდა აკად. ს. ჯანაშია. სვიმონ გამსახურდია ზნეობას ყველა იმ თვისებას უწოდებს, რომლებითაც, მისი აზრით, შემკული უნდა იყოს ყოველი პირი, რომ საზოგადოების ღირსეულ წევრად ჩაითვალოს.

ნაშრომზე მუშაობის პერიოდში საჭიროდ მივიჩნიე, ჩამერთო გვანცა კოპლატაძის და გ. რუხაძის კვლევა ,,გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება გარეშე სიბრძნისათვის''. როგორც ,,გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების,, ავტორი გიორგი მერჩულე მოგვითხრობს,

მომავალ დოდ სასულიერო მოღვაწეს, რომელიც ქართლის მთავრის, ნერსე ერისთავის კარზე იზრდებოდა, საფუძვლიანი განათლება მიუთია, რაშიც მისთვის ხელი ღვთისაგან მიმადლებულ გულისხმიერობასაც ნიჭიერებასაც შეუწყვია: ,,ხოლო გულისხმიერებაჲ სწავლისაჲ განსაკვირვებელი იყო ფრიად, რამეთუ მსწრაფლ ხოლო დაისწავლა დავითი და ჴმითა სასწავლელი სწავლაჲ საეკლესიოჲ, სამოძღვროჲ, ქართულსა ენასა შინა ყოველი დაისწავლა და მწიგნობრობაჲცა ისწავა მრავალთა ენათაჲ და საღმრთონი წიგნნი ზეპირთ მოუწუართნა. ხოლო ხიბრძნჱცა იგი ამის სოფლისა ფილოსოფოსთაჲ ისწავა კეთილად და რომელი პოვის სიტყუაჲ კეთილი შეიწყნარის, ხოლო ჯერკუალი განაგდის''.

-ქრისტიანთა სულებისთვის გამზადებულ ტაბლაზე, რა თქმა უნდა, სამეუფო საზრდელს ღვთაებრივი სიტყვა ანუ სასულიერო მწერლობა წარმოადგენდა, მაგრამ უგუნებელყოფილი და დაუფასებელი არასოდეს ყოფილა საერო მწერლობაც და ფილოსოფიაც , რასაც მრავალი წმინდა მამის და მათ შორის გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაც გვიდასტურებს. როგორც გრიგოლ მერჩული გვამცნობს. გრიგოლს, რომელიც ყბომიდანვე ქრისტეს მსახურად იზრდებოდა, ამ სოფლის ფილოსოფოსთა (ანუ საერო) სიბრზნე ხელღებით კი არ უპყვრია, არამედ გულმოდგინედ შეუსწავლია და რაც სულისათვის სასარგებლო უპოვია, შეუთვისებია.

ამასთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს, რომ ქრისტიანი მოაზროვნენი რელიგიური აღმსარებლობის მიუხედავად არ უარყოფდნენ იმ ავტორსა და ნაწარმოებს, რომელშიც ზნეობრივი თვალსაზრისით სულისათვის სასარგებლო სწავლებას ან მაგალითს ხედავდნენ . რა თქმა უნდა, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ გამონაკლისი არ არსებობდა, საეკლესიო მწერლობის ზოგიერთი წარმომადგენელი წარმართული, საერო ფილოსოფიისა და ლიტერატურის შესწავლას ცოდვად მიჩნევდა. მათ რიცხვს მიეკუთვნება, მაგალითად, მე_2 საუკუნის მოღვაწე ტერტულიანე, რომელიც დიდ ფილოსოფოსებზეც კი ისე საუბრობდა როგორც ერესების მამამთავრებზე, წყევლიდა არისტოტელეს და საყვედურობდა სოკრატეს, ხოლო საერო ლიტერატურას ღვთის წინაშე

საგიჟედ თვლიდა. ამგვარი უკიდურესად მკაცრი დამოკიდებულობის მიუხედავად, რომელსაც მიზნად თითქოს ქრისტიანული მოძღვრების სიწმინდის დაცვა ჰქონდა, ტერტულიანემ მოძღვრებაში თვითონვე დაუშვა შეცდომა, რამაც იგი ეკლესიიდან განდგომამდე მიიყვანა, ასე რომ, ამ შემთხვევაშიც გამართლდა წმ.იოანე ოქროპირის სიტყვები იმის თაობაზე, რომ ყოველგვარი უკიდურესობა ბოროტებას წარმოადგენს და ნამდვილი ბრძენი ისაა, ვინც ზომიერებას იცავს ანუ სამეთო გზაზე დგას.

მსოფლიო ეკლესიის ჭეშმარიტი მოზღვრები სულ სხვაგვარად უყურებდნენ ამ საკითხს. ისინი არა მარტო ღირსეულად აფასებდნენ საერო ფილოსოფიას, არამედ მისგან იყენებდნენ კიდევაც იმას, რასაც საჭიროდ მიიჩნევდნენ.

მსოფლიო ეკლესიის მოძღვრმა ბასილ დიდმა, რომელმაც ბრწყინვალედ იცოდა წარმართული ფილოსოფია, მითოლოგია და მწერლობა (იგი ათენის წარმართულ აკადემიაში სწავლობდა გრიგოლ ღვთისმეტყველთან ერთად), სპეციალური ნაწარმოებიც კი შექმნა იმის თაობაზე, როგორ უნდა მიიღო სარგებლობა ახალგაზრდობამ წარმართულ ლიტერატურიდან.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ქრისტიანებს არავითარ შემთხვევაში არ ეწინააღმდეგებოდა, ის რაც ზნეობრივია და სულისთვის სასარგებლო სწავლებასა და მაგალითების პოვნა წარმართი მწერლების თხზულებებშიც მრავლად შეიძლება. რასაც ისინი, მიუხედავად იმისა, რომ სჯული არ იცოდნენ, ბუნებითი სჯულის ანუ სინდისის კარნახით აღწევდნენ. ამისკენ მათ ბუნება ანუ თანდაყოლილი ზნეობრივი ინტელექტი უბიძგებდათ. რომელთა მიმართ ეპისტოლეში პავლე მოციქული ერთმანეთს უპირისპირებს იუდევლებს, რომელთაც ღმერთმა მოსეს საშუალებით დაწერილი სჯული მისცა და წარმართებს, რომელთაც ღვთისგან ეს წყალობა არ მიუღიათ და წერს: რამეთუ არა მსმენელნი შჯულისანი განმართლდნენ წინაშე ღმრთისა, არამედ მყოფელნი შჯულისანი განმართლდნენ. რამეთუ წარმართთა, რომელთა შჯული არა აქუნ, და ბუნებითსა მას შჯულსა ჰყოფდეს; ამათ რამეთუ შჯულ არა აქუს, თავისა თავისათჳს შჯულ არიან. (რომ. 2,13-14). როგორც ვხედავთ, მოციქული ამ შემთხვევაში უპირატესობას

სწარმართებს ანიჭებს, რომელთაც მართალია ღვთისგან განცხადებული შჯული არ ჰქონდათ, მაგრამ ღვთისგანვე ბოძებული ბუნებითი შჯულის აღსრულების წყალობით უფრო ზნეობრივნი იყვნენ, ვიდრე იუდეველები. პავლე მოციქულის სიტყვები შემთხვევით არ გვიხსენებია, წარმართი მოაზროვნენი სწორედ ბუნებითი შჯულის წყალობით უფრო ზნეობრივნი იყვნენ, ვიდრე იუდეველები. პავლე მოციქულის სიტყვები შემთხვევით არ გვიხსენებია, წარმართი მოაზროვნენი სწორედ ბუნებითი შჯულის წყალობით ხშირად იძლეოდნენ კეთილშობილებისა და დიდსულოვნების დაუვიწყარ გაკვეთილებს.

თავის ტრაქტატში ,,როგორ მიიღოს სარგებლობა ახალგაზრდობამ წარმართული თხზულებებიდან ’’ ბასილ დიდი პირველ რიგში აყალიბებს შეხედულებას იმის თაობაზე, რატომ არიან გარეშე მეცნიერებანი სასარგებლონი სულისათვის. ქრისტიანის მიზანი იმქვეყნიურ მარადიულ ცხოვრებაში სულის ცხონება ანუ სასუფეველში დამკვიდრებაა. მისი ყოველი საქციელი ამ მიზანს უნდა ემორჩილებოდეს და ემსახურებოდეს. რა თქმა უნდა იმქვეყნიური ცხოვრებისათვის სულს პირველ რიგში წმინდა წერილი განსწავლის და ამზადებს, მაგრამ მისი წვდომა ასაკით და გონებით ყრმათათვისის შეუძლებელი ხდება. ამიტომ სანამ მის სწავლას შეუდგებოდეთ, სულის ვარჯიში სხვა წიგნებითაც შეიძლება, კერძოდ, ახალგაზრდობა პოეტების, ისტორიკოსებისა და ფილოსოფოსების თხზულებებსაც უნდა გაეცნოს. საერო მწერლებას ბასილ დიდი წყალში არეკლის მზეს ადარებს, რომელსაც თვალი უნდა შევაჩვიოთ, რათა შემდეგ ნამდვილი მზის ჭვრეტა შევძლოთ. მას სხვა მაგალითიც მოჰყავს, კერძოდ ხისა, რომლის საუკეთესო მორთულობას მწიფე ნაყოფს და ხეს სასიამოვნო შესახედაობას აძლევენ.

ზემოთქმული სძულდათ არ ნიშნავს იმას, რომ ყველაფერი რასაც საერო მწერლობასა თუ ფილოსოფიაში ამოიკითხავს, ქრისტიანმა უცილობელ ჭეშმარიტებად უნდა მიიღოს. მათ მიერ მოცემული კონკრეტული მაგალითების გარჩევა, რომელთაგან ერთნი სათნოებებს აქებენ და ბილწიერებას კიცხავენ, ხოლო მეორენი უზნეობის მაჩვენებელ საქციელს მისაბაძად წარმოგვიდგენენ, თავად მკითხველმა უნდა შეძლოს, მან უნდა მიბაძოს ფუტკარს, რომელიც არა მხოლოდ ტკბება მშვენიერი ყვავილებით,

არამედ მათგან თაფსაც იღებს ოღონდ არა ყველასაგან და ყოველისვეს. სწორედ თაფლის შემქვნელი ფუტკრისგან უნდა ვისწავლოთ, როგორ მოვიქცეთ წარმართი ავტორის თხზულებებთან ურთიერთობისას, ხოლო ავისა და კარგის, კეთილისა და ბოროტის გარჩევაში ჩვენი გონების უმანკოება და სიწმინდე უნდა დაგვეხმაროს. სწორედ გონების ამგვარმა უმანკოებამ და სიწმინდემ მისცა გრიგოლ ხანძთელს საშუალება კეთილად ესწავლა ,,სიბრძნეცა იგი ამის სოფლისა ფილოსოფოსთაჲ'', მისგან მიწვდილი გონიერი სიტყვა შეეწყნარებინა, ხოლო ბოროტი და უგუნური განეგდო.

ილარიონ ქართლის ცხოვრება
განსწავლულობისათვის

წმ. ილარიონის ,,ცხოვრების'' აღმწერელი მისი ყრმობის შესახებ მოგვითხრობს ,,და იქნა რაჲ ასე ექვსი წლის, მიეცა სწავლად კაცსა ღირსსა და ღმრთის-მოყუარესაა.... და ასწავლიდა იგი იმას წიგნთა სულიერთა დღე და ღამე. ირწყვებოდა იგი, ვითარცა ხჴ დანგრეული ღმრთისამიერ თანაწარსადინელსა წყალთა მათ სულისა წმინდისათა, რომელ არიან წიგნნი ღვთივსურნი.''

-ღვთივსულიერი წიგნებით სულის საზრდოობა ქრისტიან მოღვაწეთა ერთ-ერთი ძირითადი საზრუნავი იყო. ისინი არა მხოლოდ ყრმობაში, არამედ მთელი ცხოვრების მანძილზე წმ. წიგნებით განისწავლებოდნენ. მართმადიდებლობა წიგნიერი რელიგია და მისი ინტერესების დაცვა ზნეობრივ სიწმინდესთან ერთად განათლებასაც მოითხოვს.

ეკლესიას ყოველთვის გონიერი მტრები ებრძოდნენ, ამიტომ წმ. მამები არა მარტო ცხადად და მარტივად გადმოცემული საღვთო სწავლებით, არამედ აზრის ლოგიკური სიმწყობრითა და დიალექტური მტკიცებებითაც აღემატებოდნენ მოწინააღმდეგეებს. მიუხედავად იმისა, რომ ზოგიერთი მოღვაწე განსაკუთრებული ასკეტიზმით და ,,ჴორცთა თჳსთა უწყალოდ განკაფით'' გამოირჩეოდა, მათთვის

მწვალებათა წინააღმდეგ დოგმატური ჭეშმარიტებების დაცვა არასოდეს უცხო არ იყო. ესკი, თავისთავად, ღვთისმეტყველების ღრმა ცოდნაზე მიუთითებს.

მართლია, ,,საქმჱ დასაბამი არს ხედვისაჲ'', ანუ ღვთივშემეცნების საფუძველი მოღვაწეობაა, მაგრამ ,,საქმეში'' მხოლოდ ლოცვა და პრაქტიკული შრომა კი არა, სიბრძნისმოყვარეობა და გონებრივი გარჯაც უნდა ვიგულისხმოთ. ქრისტიანული ცხოვრების წესს სწორი სარწმუნოება და კეთილი საქმე ერთობლივად განაპირობებს, სადაც ერთი თეორიული ანუ შემეცნებითი მხარეა, ხოლო მეორე-პრაქტიკული, რომელიც სათნოების გამომხატველი მრავალი სახელით შეიძლება განისაზღვროს.

ღვთისგან მოცემული ყოველი სარწმუნოებრივი კანონი და ზნეობრივი მცნება ისევ ადამიანის სრულყოფას, მისი განწმენდისა და განღმრთობის საქმეს ემსახურება. ამიტომ, როცა წმ. გრიგოლ ღვთისმეტყველი ამბობს: ,,გონებასა განვიწმენდდეთ საღრმთოთა ბჭობათა მიერ'', კეძოდ ღვთის შემეცნების შედეგზე მიუთითებს, მაგრამ განწმენდის ეს სახე კეთილ საქმეს კი არ გამორიცხავს, არამედ, როგორც უკვე ვთქვით, ისინი ადამიანის სრულყოფას ერთობლიობაში ემსახურებიან. თუ ვინმე ჭეშმარიტი მოღვაწე და ღმთისმსახურია, ეს ნიშნავს, რომ იგი ჭეშმარიტი ღვთისმეტყველიცაა, რომლის სახე ზნეობის უმანკოებისა და სარწმუნოების უბიწოებაში იხილვება.

ეკლესია, მოძღვრისგან განსხვავებით, მრევლს ღვთისმეტყველების ღრმა ცოდნას არ სთხოვს, მაგრამ ძირითადი სარწმუნოებრივი განსაზღვრებების სწორად ცოდნას კი კათაკმევლობიდანვე ავალდებულებს. მაცხოვარი მოციქულებს ეუბნება: წარვედით და მოიმოწაფენით ყოველნი წარმართნი და ნათელსცემდით მათ სახელითა მამისაჲთა და ძისაჲთა და სულისა წმინდისაჲთა. ნათქვამია: ჯერ მოიმოწაფენეთ, ე.ი მოძღვრება შეისწავლეთ, შემდეგ კი მოინათლეთ. ამიტომ, როცა ეკლესიის მასწავლებლები მღვდელმთავართა უფლებებზე ლაპარაკობენ, წმ. საიდუმლოთა შესრულებისა და ეკლესიის მართვასთან ერთად პირველ რიგში მათ მიერ სწავლების გადმოცემაზე მიუთითებენ, რაც თავისთავად წიგნიერ განათლებას გულისხმობს.

ჩვენ განსაკუთრებული ყურადღება ღვთისმეტყველების საკითხს დავუთმეთ, როგორც საფუძველს ჩვენი ცნობიერებისა და საქმისა, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ქრისტიანის ნებისმიერი სამოღვაწეო სფერო წიგნის უარყოფას გულისხმობდეს. ჰაგიოგრაფია იქნება, თუ ჰიმონოგრაფია, ლიტურგიკა თუ ეგზეგეტიკა, დოგმატიკა თუ ეთიკა, ყოველ საგანს თავისი განსაკუთრებული დანიშნულება აქვს და ამავე, დროს ყველა ერთად ერთი მიზნისათვისაა მოწოდებული.

წიგნის დასაცავად სიტყვა იმიტომ არ შევამოკლეთ, რომ ისეთი პრიტესტანტული სულის მქადაგებლებიც გამოჩდნენ, რომლებიც წმ. გადმოცემის უგულებელყოფით წიგნიერების საწინააღმდეგოდ ბიბლიასაც იშველიებენ, ნახეთ ეკლესიასტე რას ამბობსო: ბევრი წიგნების წერას ბოლო არ ექნება და ზედმეტი ფიქრი სხეულს ადუნებს. მოვისმინოთ ყველაფრის თავი და ბოლო: ღვთისა გეშინოდეს და დაიცავი მცნებანი მისნი, რადგან ეს არის კაცის თავი და თავი. (ეკლ.12,12-13). აქედან კი დასკვნა გამოაქვთ: წიგნების კითხვა საჭირო არ არის, მთავარია საქმეო. მაგრამ თავად ხომ ბრძენი იყი ეკლესიასტე, ხალხსაც შეასწავლა სიბრძნე, იკვლევდა, იძიებდა თხზავდა იგავებს მრავალს (ეკლ.12,9). რისთვის თხზავდა, მერე რო ეთქვა-არ წაიკითხოთო? წიგნიერების მოწინააღმდეგეთა გამრუდებული ცნობიერება, როგორც ჩანს, ეკლესიასტეს ყველა აზრს სიტყვა-სიტყვით იგებს: არ ყოფილა სხვა 6 სიკეთე ადამიანისათვის მიწისქვეშეთში, გარდა იმისა, რომ სხვას, ჭამოს და იმხიარულოს (18,15), ერთი ხვედრი აქვს ყველას: მართალს და უკეღმართს კეთილს და ბოროტს (9,21) ბოლოს კი ყველაფერს წერტილს დაუსვამს: ამაოება ამაოებათა, თქვა ეკლესიასტემ, ამაოება ამაოებითა, ყოველივე ამაოა (1,2). მაგრამ ამაოდ მეტყველთაც უწყიან, რომ ყოველივე ამაო რომ იყოს, თვითონაც არაფერს იტყოდნენ. ეკლესიასტე კი ყოველივე ამაოს ამქვეყნიურს, მიწიერსა და წარმავალს უწოდებს, ხოლო ჩვენთვის საინტერესო მუხლის (12,12-13) მიხედვით იგი მსმენელს აფრთხილებს, რომ წიგნები ბოროტად არ გამოიყენოს, როგორც მისი შედგენის, ისე ბევრი კითხვის თვალსაზრისით. მთავარია ძირითადი არსის შეცნობა: ღვთისა გეშინოდეს

და დაიცავი მცნებანი მისნი, ესა, წიგნის დანიშნულებაც და ადამიანის ცხოვრების მიზანიც. (Толковая Библияб, ტ. S)

ჩვენ კი პირველ ნათქვამს დაუბრუნდეთ და მამათა სწავლებიდან მოყვანილი რამდენიმე მაგალითი სიტყვაც დავასრულოთ

ჩმ. თევდეოსის ,,ცხოვრებიდან'', ,,და ვინცა შეუძლო მოთხრობად ყოველისა, რაოდენსა წმინდაჲ იგი იქმოდა ფერად-ფერადთა სათნოებათა და გარდარეულსა ლოცვასა და წიგნთა კითხვასა დღე და ღამე? და ყოველთა კვრიაკეთა ღამერა ათევიებნ ძმათა მათ ყოველთა ეკლესიათა მწუხრითგან ვიდრე განთიადმდე. და შემდგომად ლოცვისა განშორებისა დაჯდის და შეკრიბნის ძმანი ყოველნი, ასწავებნ და ეტყჳნ სიტყუასა მოციქულთასა და მოძღუართასა და უფროჲსთა სიტყუათა წმიდისა ბასილისთა''.

წმ. პეტრე ქართლის ,,ცხოვრებიდან'': ,,ნეტარსა და წმიდასა მღვდელთ-მოძღუარსა პეტრეს, თავ ყოველთა სათნოებათა, მოეგო ლოცვაჲ და წიგნისკითხვაჲ, რამეთუ ყოლადვე და მარადის იკითხავნ წიგნთა საღმრთოთა და იტყჳნ წმიდაჲ იგი, ვითარმედ: ,,ვითარცა მტილი მზუარისაჲ და ურწყავი განჴმების და უნაყოფო იქმნის, ეგრევე გონებაჲ მონაზონისაჲ უნაყოფო არს თჳნიერ წიგნის კითხვისა და სმენისა სწავლათა სულიერთა.

წმ. იოვანე ოქროპირი (სინანულისათჳს): ,,წიგნთა იკითხევდ, და მათგან ისწაო სიმდაბლე. მიეც გონებაჲ შენი და გულისჴმა-ყავ, რომელსა იკითხვიდე. და ნუგეშინისგეცეს და განდევნოს შენგან ცუდი დიდებაჲ, სიქადული და ზუაობაჲ''.

§4 სახელმძღვანელოები

კვლევაში სვიმონ გამსახურდია განსაკუთრებულ ადგილს უთმობს სახელმძღვანელოების პრობლემას. კვლევის შედეგების მიხედვით სხვადასხვა სახელმძღვანელოა დასახელებული. განვიხილავთ ზოგიერთ მათგანს: უცხო ენების შესწავლას არსებულ სასწავლო პროგრამებში გარკვეული ადგილი ეკავა. ეს დასტურდება მე-9 _10 სს. შესანიშნავი ძეგლის _ ,,შატბერდის კრებულის'' იმ მონაკვეთითაც, რომელსაც ებრაული და ბერძნული ალფაბეტის შესწავლისათვის სასწავლო სახელმძღვანელოს მნიშვნელობა ჰქონდა.

შატბერდის კრებულის წარმოდგენილი ,,სასწავლო წიგნი'' ერთგვარ წარმოდგენას გვაძლევს იმის შესახებ, თუ რა სახის სახელმძღვანელოები არსებობდა მე-9_10 სს. საქართველოში. შატბერდი კულტურის ერთ-ერთი კერა იყო, ისევე როგორც ამ დროის საქართველოში არსებული სხვა სამონასტრო ცენტრები და ამავე დროის, როგორც ჩანს, აქ სასწავლო ცენტრიც არსებობდა. თუ შატბერდის კრებულში შეტანილი სხვა შრომებითაც ვიმსჯელებთ, კერძოდ, გრიგოლ ნოსელის ადამიანის ბუნების შესახებ ცოდნის შემცველი თხზულების _ ,,კაცისა შესაქმისათვის'', საისტორიო მატიანის _ ,,მოქცევაჲ ქართლისაჲს'', ბასილი დიდის ცხოველთა ქცევების შემცვლელ თხზულების, იპოლიტე რომაელის ძველი და ახალი საღმრთო წერილების შესახებ მოცემულ განმარტებების, ეპიფანე კვიპრელის ნაშრომის თორმეტი ძვირფასი თვლის შესახებ, დავითის ფსალმუნების დაჩისეულ თარგმანს, ქრონოლოგიურ ცნობებს გამოჩენილ ებრაელთა, სპარსთა, რომაელთა და ბიზანტიელ მეფეთა შესახებ და ბოლოს ,,სასწავლო წიგნსა'', სადაც ებრაულ და ბერძნულ ანბანზე და ძველი აღქმის წიგნთა შესახებ გვხვდება მსჯელობა, მაშინ მე-5_10სს. საქართველოში არსებული სასწავლო პროგრამების შესახებ საკმაოდ ნათელი წარმოდგენა გვექმნება. ამის მიხედვით, გარდა იმ საგნებისა, რომლებზეც ზემოთ გვქონდა საუბარი (თეოლოგიის, ფილოსოფიის, გალობის, უცხო ენების), ისწავლებოდა საქართველოს ისტორია, რომლისთვისაც მოკლე ცნობების შემცვლელი სახელმძღვანელო წიგნი ,,მოქცევაჲ ქართლისაჲ იყო განკუთვნილი, ასევე,

საზღვარსგარეთა ქვეყნების (გამოჩენილ ებრაელ, სპარსთა, რომაელ და ბიზანტიელ მეფეთა) მოკლე ქრონოლოგიური ცნობების შემცველი ისტორიაც.

აღნიშნულ კრებულში შეტანილი გრიგოლ ნოსელის თხზულება ,,კაცისა შესაქმისათვის'' ადამიანის ბუნების, მისი ანატომიური და ფიზიოლოგიური ცნობების შესწავლისათვის იყო განკუთვნილი. აღნიშნულ თხზულებაში, მისი დაწერის დროის შესაფერისად (მე-4ს.) სწორედ იმ საკითხებზეა საუბარი, რაც ბერძნული ფილოსოფიის, ბუნებისმეტყველებისა და ანტროპოლოგიის ცოდნას ეყრდნობა (ძირითადად ჰიპოკრატეს, არისტოტელესა და გალენის) და ქრისტიანული სარწმუნოებისათვის მისაღები ცნობებითაა წარმოდგენილი.

მისანიშნებელია ის გარემოებაც, რომ ადამიანის ბიოლოგიური ბუნების შესახებ თავისი დროის შესაფერისი მეცნიერული გაგებით ქართველი მოღვაწეები ჯერ კიდევ მე-5_7სს. მსჯელობდნენ. ამის მაგალითია პეტრე იბერიელისად მიჩნეული ,,არეოპაგისტული'' თხზულებანი, მარტვირი ქართველის თხზულება ,,სინანულისათვის და სიმდაბლისა'' და სხვა, სადაც საინტერესო მსჯელობაა წარმოდგენილი ადამიანის როგორც ბიოლოგიური, ასევე სოციალური ბუნების შესახებ.

ზემოთ აღნიშნული თხზულებები, როგორც სახელმძღვანელოები, საშუალო განათლების მისაღებად იყო განკუთვნილი. ისინი თავიანთი შინაარსითაც და თხრობის მეთოდით უფროსი ასაკის მოსწავლეთათვის სავსებით მისაწვდომია. ახასიათებთ თხრობის ლაკონურობა, საკითხების შინაარსს ძირითადი არსის წარმოჩენით გადმოსცემენ.

სასწავლოდ განკუთვნილი სახელმძღვანელო წიგნები ჯერ კიდევ ასურელი მამების დროს იწერებოდა. მაგალითად, შიო მღვიმელს ორიგინალური სახელმძღვანელო წიგნი დაუწერია თავისი მოსწავლეებისათვის, როცა შეევედრნენ ,,რათა მისცეს მათ სწავლანი მის მიერნი.'' მაშინ **,,აღუწერა მათ'' შიომ ,,ას სამოცი თავი** სწავლაჲ ყოვლად შუენიერი და ტკბილი, რომლითა განისწავლებოდა ყოველნი იგი კრებულნი''.

160 თავისაგან შემდგარი წიგნი იმჟამინდელ მონასტერთან არსებული სკოლის მიზნებს ემსახურებოდა, შიოსადმი ,,სწავლანი მის მიერნის''დაწერის მოთხოვნა თავისთავად იმაზე მეტყველებს, რომ მის მოწაფეებს სხვა, უცხოთაგან დაწერილი სახელმძღვანელოები ჰქონდათ ხელთ. ასეთი უცხოთაგან დაწერილი და სახელმძღვანელოდ გამოყენებული წიგნები იმ დროისათვის არცთუ მრავლად იქნებოდა, რამდენადაც ასურელ მამათა მოღვაწეობის პერიოდი (მე-6ს.) თეოლოგიური ხასიათის ლიტერატურა, ორიგინალური თუ ნათარგმნი სახით, ჯერ კიდევ შექმნის პროცესში იყო. ქართულ ენაზე თარგმნილი წიგნთა ნაკლებობა მე-10 საუკუნეშიც შეიმჩნეოდა, რასაც ექვთიმე ათონელის მამის, იოანეს, სიტყვები გვამცნობს _ ,,ქართლისა ქუეყანაჲ დიდად ნაკლულოვან არს წიგნთაგან და მრავალი წიგნნი აკლან''.

სასწავლო დანიშნულებით გამოიყენებოდა ჰაგიოგრაფიული თხზულებები. ამაზე მიგვითითებს, მაგალითად, მე-8 საუკუნის ძეგლის ,,აბოს წამების''პირველი თავის დასათაურება, სადაც წარმოდგენილ თხრობას ავტორი სასწავლო დანიშნულებასაც აძლევს _ ,,ღმრთის მსახურებისათვის შეკრებულთა მათ უწყებაჲ და მარტვილთმოყუარეთა მათ სწავლაჲ ახლისა და ამის მოწამისა მოხსენებაჲ წმინდისა ჰაბოჲსი''.

შესავალში ავტორი, როცა თხზულების დანიშნულებაზე საუბრობს, ერთგან აღნიშნავს, რომ წარმოდგენილი ნაშრომის თხრობით ,,სიმტკიცე და სიხარულ ექმნის ჭაბუკთა'' ,,და სიქადულ და მხიარულება მოხუცებულთა ხსენებაჲ იგი ღუაწლისაჲ მის მარტვილითაჲსაჲ, და საწადელ და სასურველ მღვდელთა და ყრმათა მათ მოწაფეთა და საწადელ და სასურველ მღვდელთა და ყრმათა მათ მოწაფეთა და შვილთა ეკლესიისათა კრებაჲ იგი დღესასწაულისა მის წმიდათაჲსაჲ''.

ნაშრომის მოცულობა, არქიტექტონიკა, თავებად დაყოფა და შინაარსი, მას მართლაც სახელმძღვანელო წიგნის ელფერს აძლევს. როგორც ავტორი გვამცნობს, თხზულება ეკლესიის მრევლისა და ,,ყრმათა მათ მოწაფეთათვისაცა'' აქვს გათვალისწინებული.

ნაშრომში წარმოდგენილი პრობლემები _ პატრიოტული მოტივი, ეროვნული ღირსებისა და ქრისტიანული და ქრისტიანული რელიგიის არაბთა აგრესიისაგან დაცვა, აშკარაა, ახალგაზრდობის აღზრდას და მათ მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებას ემსახურებოდა.

ამგვარად, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ საქართველოში ქრისტიანობის დამკვიდრების შემდგომი ხანიდან (ე.ი. მე-4ს.), ვიდრე მე-10_11 საუკუნეებამდე აღზრდის პროცესში ძირითადი სასწავლო საგნები იყო: ქართული მწიგნობრობა, რისთვისაც ძირითადად ჰაგიოგრაფიული ჟანრის თზულებები გამოიყენებოდა, თეოლოგია, ფილოსოფია, ჰიმნოგრაფია, ლიტურგიკა (ეკლესი-მონასტრებთან არსებულ სკოლებში), უცხო ენა, ან ენები, მშობლიური ქვეყნისა და უცხოური ქვეყნების მოკლე ისტორია, და ბოლოს მოძღვრება ადამიანის ბუნების შესახებ.

იმჟამინდელი სკოლების სწავლების სისტემის შესახებ მსჯელობა დოკუმენტური მასალების ნაკლებობის გამო ძნელდება.

ადრეფეოდალური ხანის საქართველოში და უფრო გვიანაც სწავლას ბავშვებს 6-7 წლის ასაკში აწყებინებდნენ. სწავლის დამთავრების პერიოდად 16 წელია მიჩნეული. ასწავლიდნენ სპეციალურად გამოყოფილი მასწავლებლები, რომლებსაც ძველი ქართული წყაროებით ,,მასწავლებელი'', ,,მოძღუარი'' და ,,მზრდელი'' ჰქვია.

სწავლის პროცესის გამომხატველი ცნებებია ,,სწავლაჲ'' და ,,წურთნა''. ჩვენს ხელთ არსებულ ძველ ტექსტებში ჯგუფური სწავლების არსებობის ფაქტიცაა ასახული. შიოს ცხოვრებაში, მაგალითად, ნათქვამია, რომ სწავლების პროცესში იგი ,,წარემატებოდა... ყოველთა ჰასაკითა სწორთა''.

ჰაგიოგრაფთა ნაწერებში ყურადღება აქვს დათმობილი მოსწავლეთა გონების სიმახვილეს, ნიჭს, სწავლისათვის საჭირო თვისებებისა და მოთხოვნების აუცილებლობას, როგორც მოსწავლეთა, ასევე, მასწავლებელთა მხრივ. სწავლება სიმშვიდით და მოთმინებით უნდა მიმდინარეობდეს. მასწავლებელს განსაკუთრებული მიდგომა ესაჭიროება მოსწავლეებისადმი _ ,,სიმშვიდით და სიტკბოებით''.

საქართველოში ქრისტიანობის დამკვიდრების შემდგომი ხანიდან (ე.ი მე-4ს.), ვიდრე მე-10_11 საუკუნეებამდე აღზრდის პროცესში ძირითადი სასწავლო საგანი იყო: ქართული მწიგნობრობა, რისთვისაც ძირითადად ჰაგიოგრაფიული ჟანრის თხზულებები გამოიყენებოდა, თეოლოგია, ფილოსოფია, ჰიმნოგრაფია, ლიტურგიკა (ეკლესია-მონასტრებთან არსებულ სკოლებში), უცხო ენა, ან ენები, მშობლიური ქვეყნისა და უცხოური ქვეყნების მოკლე ისტორია, და ბოლოს მოძღვრება ადამიანის ბუნების შესახებ.

ამგვარად, ადრეფეოდალური ხანის საქართველოში (მე-5_10სს) სწავლება ეკლესია-მონასტრებთან არსებულ სკოლებში მიმდინარეობდა. სწავლის დაწყების დროდ 6-7 წლის ასაკი იყო მიჩნეული, ხოლო დამთავრებისა - 16 წლის ასაკი. ჯგუფურ სწავლებას სპეციალურად გამოყოფილი პირები ხელმძღვანელობდნენ, რომელთაც ძველი ტექსტების მიხედვით, ,,მასწავლებელი'', ,,მოძღუარი'' და ,,მზრდელი'' ჰქვია. სწავლება და აღზრდა ერთ მთლიან პროცესადაა წარმოდგენილი. სწავლის პროცესის გამომხატველი ცნებებია _ ,,სწავლაჲ'' და ,,წურთნა'', ხოლო სწავლებისა _ ,,მოძღურება''. აღნიშნული ტერმინი სწავლების პროცესის გამომხატველადაც ხმარებულ ცნებებს ,,სწავლას'' და ,, წურთნას'' ცვლის, ყურადღება აქვს დათმობილი მოზარდის ასაკობრივ და გონებრივ განვითარებას. სწავლის პროცესის ნორმალიზაციისათვის აუცილებელ პირობადაა მიჩნეული თანამიმდევრობა, სწავლისადმი თანმიყოლა, ბეჯითობა და სიმტკიცე.

თავი მეორე

სწავლა განათლება მე-11-12 საუკუნის საქართველოში

§.5 კვლევაში გამოყენებული წყაროები

მე-11 მე-12 საუკუნეში სწავლა განათლების ვითარების შესწავლისათვის სვიმონ გამსახურდია იყენებს წყაროებს:

ქართლის ცხოვრება, სვიმონ ყაუხჩიშვილის გამომცემლობა 1955, გვ.327.

ათონის ივერიის მონასტრის 1074 წ. ხელნაწერი აღაპებით, საეკლესიო მუზეუმის გამოცემა, თბილისი 1901. გვ.167

ქართლის ცხოვრება, ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბილისი, 1955, გვ. 357

Е. Такаишвили, Археологическая экспедиция в южные провинциии Грузии, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამოცემა, თბილისი, 1952, გვ.55

ათონის ივერიის მონასტრის 1074 წ. ხელნ. აღაპ. საეკლესიო მუზეუმის გამოცემა, თბ, 1901 გვ. 329

ათონის ივერიის მონასტრის 1074 წ. ხელნ. აღაპებით, საეკლესიო მუზეუმის გამოცემა, თბილისი, 1901, გვ. 290.

საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერების ინსტიტუტის ხელნაწერთა ფონდი H-2196.

საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერების ინსტიტუტის ხელნაწერთა ფონდი A-381.

§.6 მასწავლებლის აღმნიშვნელი ტერმინები და სწავლების ორგანიზაციის ფორმები

მე-11_12 საუკუნეების საქართველოში მასწავლებლის აღმნიშვნელ ტერმინად ძირითადად ,,მოძღუარი'' გვხვდება. ექვთიმე მთაწმინდელი, მაგალითად, პროხორეს მიერ დაწერილ ღვთისმეტყველების თარგმნისას ,,მოძღუარს'' მასწავლებლის მნიშვნელობით ახსენებს. კერძოდ, აქ ნათქვამია, რომ ერთ-ერთმა მოსწავლემ, როცა ,,აღასრულა სწავლაჲ, ჰრქუა მან: მოძღუარ, აღმიხილენ თუალნი, რათა ვიხილო პირი შენი და განვიხარო''. როგორც ვხედავთ, აქ სწავლაზე და მოსწავლისა და მასწავლებლის ანუ ,,მოძღუარის'' ურთიერთობაზეა საუბარი. ამ მხრივ საგულისხმოა სხვა ცნობაც. დავით აღმაშენებელმა საეკლესიო სფეროში დაშვებული შეცდომების გასასწორებლად ,,ერთ მრავალი: რამეთუ სამეფოსა თვისისა კათალიკოსი, მღვდელთმთავარნი, მეუდაბნოენი, მემატიანეს აქ მასწავლებლის მნიშვნელობითა აქვს ნახსენები, რომ ეს ასეა, მკაფიოდ ჩანს იქვე მოტანილ თხზულებაში.

სომეხთა და ქართველ სამღვდელო პირთა სჯულის საკითხებზე გამართულ პაექრობას დავით აღმაშენებელი ესწრებოდა. პაექრობას სერიოზული ხასიათი მიუღია და მისი სხდომები ფრიად გაჭიანურებულა, ასე რომ ,,შევიდიან შეუვალთა საქმეთა და ძნიად გამოსავალთა''. მაშინ თავად დავით აღმაშენებელი ჩარეულა საუბარში, რომელსაც თავისი ცოდნითა და მჭერმეტყველებით დამსწრენი განუცვიფრებია. სომეხთა მხრიდან მოპაექრეთა ერთმა ნაწილმა აღრფთოვანებით მიმართა დავითს: ,,ჩუენ, მეფეო, მოწაფე გუეგონე ამათ მოძღუართა თქუენთა, გარნა, ვითარ ვხედავთ, შენ სამე ხარ, მოძღუარი მოძღუართა, რომლისა ბრჭალსა ვერ მიმწუთარ არიან ეგე მოძღუარ საგონებელნი თქვენნი'', ე.ი. ამ მასწავლებელთა მოწაფე გვეგონეო, მიმართეს დავითს სომხებმა, მაგრამ როგორც ირკვევა, შენ პირიქით მოძღუარი მოძღუართა'', ე.ი მასწავლებელი მასწავლებელთა ყოფილხარო.

,,მოძღუარი'' აღნიშნული ხანის ქართულ დოკუმენტებში სხვა მნიშვნელობითაც იხმარებოდა და იგი ,,მოძღუარის'', როგორც მასწავლებლის ცნებაში არ უნდა ავურიოთ. ,,მატიანე ქართლისაჲ'', მაგალითად, ახსენებს ,,მღვდელთ-მოძღუარს'', რაც მღვდელთა წინამძღოლს, მეთაურს ნიშნავს. ,,ეფუცნეს წინაშე სუეტსა ცხოველსა კათოლიკოსი,

მღვდელთ-მოძღუარნი და დიდებულნი ყოველნი. იმავე ,,მატიანე ქართლისაჲს'' ერთ-ერთ ჩანართში ვკითხულობთ, რომ ბაგრატ მეფემ (IV), რომელიც გიორგი მთაწმინდელის საბერძნეთიდან საქართველოში სამოღვაწეოდ ჩამოსვლის მოსურნე იყო, მისცა ,,მღვდელთ მოძღურობა ჭყონდიდისა საყდრისა''.

წინამძღოლის მნიშვნელობით ახსენებს ,,მოძღუარს'' გიორგი მთაწმინდელიც. მისი თქმით, იოანე და ექვთიმე ,,განაგებდეს და იპყრობდეს წესსა წინა მოძღურობისასა, რომელნი იგი ყოვლითურთ, მსგავსად პირველთა მათ ღმერთშემოსილთა მამათა, უძღოდეს მათდა რწმუნებულსა მას სამწყოსასა.

სათანადო მასალების უქონლობის გამო ძნელია მსჯელობა იმაზე, თუ როგორ იყო ორგანიზებული სწავლება. ის კი აშკარაა, რომ იქ სადაც ათი ან ოცი მასწავლებელი, ,,მოძღუარია'' თავმოყრილი, გარკვეულ სასწავლო ცენტრთან გვაქვს საქმე. ამასთან დაკავშორებით ის ვარაუდიც შეიძლება დავუშვათ, რომ მოსწავლეები თანაბარი ოდენობით ნაწილდებოდა აღნიშნულ ,,მოძღუართა'' შორის. თითოეული ,,მოძღუარი'' მოსწავლეებს რამდენიმე მონათესავე საგანს შეასწავლიდა. შესასწავლი საგნების ოდენობა იმ დროისათვის არცთუ ისე დიდი იყო. ამავე დროს ეს საგნები ერთმანეთთან ისე იყო დაკავშირებული, რომ მართლაც რამდენიმე საგნის სწავლება ერთ კაცს შეეძლო. მაგალითად, ერთ ,,მოძღუარს'' შეეძლო ესწავლებინა თეოლოგია და ფილოსოფია. ეს აუცილებელიც იყო, რადგანაც მე-4_10სს მსგავსად, მე-11_12 საუკუნეებშიც ფილოსოფია თეოლოგიის სამსახურში იყო ჩაყენებული და ამ უკანასკნელთან შერწყმით სწავლებას მოითხოვდა.

განსხვავებული ასაკის მოსწავლეებს მე-11_12 საუკუნეების საქართველოში სხვადასხვა მასწავლებლები ასწავლიდნენ. რომ ეს ასე იყო, კარგად ჩანს გიორგი მთაწმინდელის ბიოგრაფის ცნობითაც. ამ ცნობის მიხედვით გიორგის მშობლებმა, როცა მათი ქალიშვილი თეკლე (გიორგი მთაწმინდელის და) შვიდი წლისა შეიქმნა, ტაძრისის დედათა მონასტერში (სამცხეს) მიიყვანეს და მის წინამძღვარს ჩააბარეს, რომელმაც ,,შეითვისა იგი'' და ,,კეთილად აღზარდა''. როცა გიორგი შვუდი წლისა გახდა, მშობლებმა

ისიც ტაძრისში მიიყვანეს. აქ გიორგი იზრდებოდა ,,მონასტერსა მას შინა, და ისწავლიდა წერილთა საღმრთოთა დედაკაცისა მისგან'', აწ უკვე გაზრდილი განსწავლული ,,დისა მისისაგან.''

დაწყებითი განათლების მისაღებად გიორგიმ ტაძრისში სამი წელი დაჰყო. ათი წლის რომ შეიქმნა, ბიძებმა ახლა უკვე ხახულს წაიყვანეს, ლავრისა ,,მოძღუარს'' და ,,ეგრეთვე დიდსა ბასილის, ბაგრატის ძესა'' წარუდგინეს, რის შემდეგაც ჩააბარეს ,,მოძღურებათა შინა'' განთქმულ ილარიონ თუალელს, რომელიც იმ დროს ხახულში დამკვიდრებულიყო და მან გიორგის ,,წურთა იწყო''.

ზემოთ მოტანილი მაგალითი ცხადყოფს, რომ ხახული არა მარტო სამონასტრო, არამედ სამოსწავლო ცენტრიც იყო, სადაც საკმაოდ მომზადებული ,,მოძღუარნი'', მასწავლებლები იმყოფებოდნენ. ასეთივე სასწავლო დანიშნულების მისია უნდა ჰქონოდა დაკისრებული იმჟამად ბევრ სხვა სამონასტრო ცენტრსაც საქართველოში.

მისანიშნებელია, რომ ადრეული ხანის დიდ მონასტრებთან (ოშკის, ოპიზას, შატბერდის, ბერთას, ხანძთას, ოთხთა ეკლესია) ხშირად გვხვდება ფართო მოცულობის მქონე შენობები აკადემიკოს ექვთიმე თაყაიშვილის დაკვირვებით. ეს შენობები მონასტრებითან არსებული სემინარიებისთვის იყო განკუთვნილი, რომლებიც გარკვეულ შემთხვევებში მონასტრის მამათა საერთო კრებას ემსახურებოდა.

ოშკის მონასტრის კომპლექსში ძირითადი ტაძრის ჩრდილოეთით მდგარი ასეთი შენობა ოთკუთხა დარბაზია, რომელიც ერთი შეხედვით ქართველი გლეხის დარბაზს გვაგონებს, ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ შენობის დარბაზს ბოძები არ აქვს. თვით დარბაზი საკმაოდ ნათელი ყოფილა.

ასეთივე თაღოვანი ოთხი ფანჯრით იყო განათებული ოთხთა ეკლესიის სემინარია და სხვა.

სემინარიების შენობები აღნიშნულ მონასტრებთან ცალკე დგას ისევე, როგორც გელათისა და იყალთოს აკადემიების შენობები.

ყოველ ,,მოძღუარს'' გარკვეული ასაკისა და რაოდენობის მოსწავლეები ჰყავდა. ამის დამადასტურებელი საინტერესო ცნობა იმავე გიორგი მთაწმინდელის პედაგოგიურ მოღვაწეობაზე როცა საუბრობს, ერთგან იგი აღნიშნავს, რომ ქალაქში იქმნება ეს თუ სოფელში, ზოგი მასწავლებელი ათს, ზოგი ხუთმეტს, ან ოცსასწავლისო ერთად _ ,,რაღაცათუ ვინ სადა ხელჰყოფს ესე ანუ ქალაქთა შინა გინა სოფელთა, მცირეთაგანმან ვინმე წარმართა კუალად ათნი ვინმე გინა ათუთხმეტნი, გინა თუ ოცნი შეიწყნარნა'' და სხვა.

ასაკის მიხედვით მოსწავლეთა დაჯგუფების აუცილებლობაზე დაკვირვება მე-11 საუკუნეზე ადრეულ წყაროშიც გვხვდება, კერძოდ, შიო მღვიმელის ცხოვრების მეტაფრასულ თხზულებაში, სადაც ნათქვამია, რომ სწავლაში შიო ,,წარემატებოდა... ყოველთა ჰასაკითა სწორთა''. მაშასადამე, შიოს სხვა მისი ასაკის მოსწავლეებთან ერთად უსწავლია, რომლებსაც სწავლაში ,,წარემატებოდა''.

ათონის ივერიის მონასტერში წასაყვანად საქართველოში 80-მდე შეკრებილ ბავშვს ჯგუფური წესით ასწავლიდა გიორგი მთაწმინდელიც მე-11საუკუნეში. მემატიანეს თქმით, გიორგის ეს 80 მოსწავლე ასაკის მიხედვით დაუყვია და ისე ასწავლიდა. მეტად საინტერესო სურათია მოცემული სწავლების პროცესის ორგანიზაციის მხრივ. ამ მონათხრობის მიხედვით გიორგის ,,სკოლა'' მოსწავლეთა ასაკის მიხედვით კლასებად დაყოფას ითვალისწინებს. ასაკის განსხვავების გამო თავდაპირველად მათ სასწავლო პროგრამაც განსხვავებული ჰქონიათ: მცირე ასაკოვანთა _ სხვა, ხოლო უფროსთ _ სხვა პროგრამა, როცა უმცროს ასაკოვანთა და ჩამორჩენილთა მოსწრება გაუთანასწორა, ,,უპირატესთა მათ შემდგომნი შეასწორნა'', მაშინ უკვე ,,შესწორებულთა მათ შემდგომნი მათნი წარსწივნა'', ე.ი. გათანაბრებულნი კიდევ წინ წაწია და მიაღწია ზემოხსენებულ მიზანს. აშკარაა, აქ საქმე გვაქვს იმ ტრადიციული წესის გადაღებასთან გიორგი მთაწმინდელის მიერ, რაც საქართველოს სკოლებში უკვე დამკვიდრებული იყო. არსებულ სკოლებთან შედარებით გიორგი მთაწმინდელის სკოლა იმით განსხვავდებოდა სხვა სკოლებისაგან, რომ ,,სხვათა მოძღუართა მიერ'' კი არ ,,ასწავლიდა ესოდენსა მას

სიმრავლესა (ანუ თუ სხვათა თანა შემწეთა იხუმევდა), არამედ ყოველითურთ თვით ასწავებნ და მოძღურინ'', ე.ი. ყველაფერს თვით ასწავლიდა და არა სხვა მასწავლებელთან ერთად, როგორც ეს საერთოდ წესად იყო მიღებული. ყოველივე ამას კი იგი დაუღალავი, თავდადებული შრომით აკეთებდა. გიორგი მთაწმინდელი ცდილობდა, რაც შეიძლება მალე მოეხდინა სწავლული კადრის სრულყოფა ათონის ივერიის მონასტრისათვის, სადაც ისინი მიღებული ცოდნის შემდგომ განმტკიცებას შესძლებდნენ.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს, გიორგი მთაწმინდელის მიერ მოსწავლეთა სკოლამდელი, დაწყებითი და საშუალო ასაკის მიხედვით დაყოფაა, ამას ექვემდებარებოდა სკოლის სასწავლო პროცესის ორგანიზაციის აღწერა.

სწავლება პირველ ყოვლისა, მოსწავლეთა ასაკობრივ თავისებურებას, ამ თავისებურებიდან გამომდინარე შესაძლებლობებს უნდა შეუფარდონ, ამის მიხედვით ბავშვის განვითარების დასაწყის საფეხურად მათ სკოლამდელი ასაკი მიაჩნიათ, ,,პირველსა მას ჰასაკსა ქცევასა შინა იყვნენ, რომელთაგან წუთ არც მარკუენე უწყოდეს სძესა დედისასა საზრდელად მათდა''.

მოსწავლეთა მეორე წყება დაწყებითი სკოლის ასაკისა ყოფილა, ,,ხოლო სხვანი მეორესა მას ასაკსა შინა შესრულნი საჩჩოებისაგან მცირედ ოდენ დაკლებულნი''. რაც შეეხება შემდგომ წყებას, ესენი საშუალო ასაკის მოსწავლეებად ჰყავს მემატიანეს გამოყვანილი _ ,,კუალად მწყობრნი მესამენი, მესამესა მას ჰასაკსა შინა სიჭაბუკისათა მომლოდენი''. მეოთხეთა რიცხვში მას უფროსი ასაკი და ის პირები ჰყავს წარმოდგენილი, რომელნი იგი ,,ნებსით თვისით დაემოწაფნეს''.

მაშასადამე, როდესაც გიორგი მთაწმინდელი ჯგუფებად (,,მწყობრთა და მწყობრთა'') ყოფდა თავის მოსწავლეებს წლოვანების მიხედვით (,,ჰასაკეულთა და ჰასაკეულთა'') მის ამ მოქმედებას სწორედ ზემოთ მოტანილი პრინციპი ედო საფუძვლად.

გიორგი მთაწმინდელს და ხუცესმონაზონს გიორგი მცირესს (გიორგი მთაწმინდელის მოწაფე) კარგად ესმოდათ, რომ სხვადასხვა ასაკში მოსწავლეთა

შესაძლებლობანი სხვადასხვაგვარია. ამასთან დაკავშირებით პირდაპირაა მითითებული, რომ სწავლება გარკვეულ პერიოდში უნდა ხდებოდეს. ზრდადასრულებულთა, ,,ჰასაკითა სრულთა და განმწყსებელთაგან სწავლა'' უკვე ,,შეუძლებელ არს''. ამ დროს გონება აღარც თუ ისე ამთვისებელია, ხოლო, პირიქით, მოხარდის ,,ბუნება იგი ლბილი და ჩჩვილი, რომელი, ვითარცა ცვილი საბეჭდავსა, ეგრეთ მიიღებს სწავლებასა'' შესაფერისი პერიოდია აღზრდისა და სწავლებისათვის. სწორედ ამ დროს უნდა ხდებოდეს ბავშვის სწავლება და საერთოდ აღზრდა. აქ საინტერესო ისაა, რომ ბავშვის აღზრდა აუცილებლადაა მიჩნეული და უფრო ფართო ცნებადაა წარმოდგენილი, ვიდრე სწავლება. აღრზდასა და სწავლებას თავისი კანონზომიერება აქვს. არც ისაა დავიწყებული, რომ დაწყებითი სკოლის ასაკში სწავლასთან ერთად ბავშვს თამაშიც უნდა _ ,,არს ჩვეულება ყრმათა ველად განსვლასა მღერად და განცხრომად''. ამ სიტყვების ავტორს, რა თქმა უნდა, ესმის რომ აღნიშნულ ასაკში ბავშვის სწავლებას გარკვეული რეგლამენტაცია სჭირდება, რომ მას სათამაშო დრო უნდა დარჩეს, რაც მისი სულიერი და ფიზიკური განვითარებისთვისაა აუცილებელი, რომ აღრზდა ბავშვის ბუნებას უნდა შეესაბამებოდეს. ბავშვის ძალების განვითარებისათვის თამაშის მნიშვნელობის შეფასება საგულისხმოა ამჟამადაც. თამაში ბავშვის ქცევის ძირითად ფორმადაა მიჩნეული, რომლის შინაგან არსს, შინაგან ბუნებას, ბავშვის ფუნქციონალური ტენდენციის იმპულსით გამოწვეული აქტივიზაცია შეადგენს.

მემატიანე გონებრივ განვითარებასთან ერთად მოგვითხრობს ბავშვის ფიზიკური განვითარების აუცილებლობაზეც. გიორგიო _ ,,იზრდებოდა ხორციელისა თანა ჰასაკისა სულიერითაცა ჰასაკითა''.

მაგრამ აქვე დასაშვებადაა მიჩნეული ფიზიკური გა გონებრივი ზრდის თანაფარდობის დარღვევა, ე.ი გონებრივი განვითარება აუცილებლად ასაკობრივი განვითარებიდან არ გამომდინარეობს, როგორც ეს XX საუკუნემდე ზოგიერთ ფსიკოლოგსაც კი ეგონა. გიორგი მთაწმინდელი, მაგალითად, დაწყებითი განათლების

მიღების შემდეგ გონებრივად იმდენად განვითარებულა, რომ ,,გონებითა ვითარცა მხცოვანი და მოხუცებული იხილვებოდა'', მაშინ იგი ,,ჰასაკითა ათისა წლისა ყოფილა''.

სწავლაში წარმატების მოპოვებისათვის გარკვეული მნიშვნელობა ენიჭება ნიჭს. მინიშნებულია, რომ თანაბარი ასაკის მოსწავლეებში ნიჭიერ მოსწავლეებს მეტი წარმატება აქვთ. მაგალითად, როდესაც მემატიანე გიორგი მთაწმიდელის ხახულის მონასტერში სწავლაზე მოგვითხრობს, აღნიშნავს, რომ ,,იგი უმეტეს ყოველთა ჰასაკითა სწორთა მისთასა წარემატა''. ასეთ თვისებას გიორგი კონსტანტინოპოლშიც იჩენდა, რითაც ,,დიდად განკვირდეს ყრმანი იგი ბრძენთანი (იგულისხმება გიორგის თანამოსწავლენი _ სვ.გ.) მისსა მას ესოდენსა მისწრაფებასა და სიმახვილესა გონებისასა აღიძრებოდეს''. აქ გიორგის ბუნებრივი მონაცემები _ გონების სიმახვილეცაა ნახსენები და ამასთანავე, სწავლისადმი მისწრაფება. საინტერესოა ავტორის დაკვირვება იმის შესახებ, რომ ეს ,,ორკერძივე სრულქმნილობა'' აუცილებელია წარმატებით სწავლისათვის, ე.ი. რომ მხოლოდ ნიჭით არაფერი გამოვა, არამედ ამასთანავე შრომა, ბეჯითობა, სწავლისადმი მისწრაფებაა საჭირო. ორივე ეს კი აუცილებელ კომპონენტადაა მიჩნეული მოსწავლის წარმატებისათვის.

და ბოლოს, ყოველივე ამასთან ერთად განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია გიორგი მთაწმინდელის შეხედულება საერთოდ სწავლის შესახებ. იგი მის მიერ დაწერილი ექვთიმე მთაწმიდელის ცხოვრების დასაწყისში აცხადებს, რომ ,,ღმერთს, ყოველთა კაცთაჲჰნებავს ცხოვრება და მეცნიერებასა ჭეშმარიტებასა მოსვლა, რომელი-იგი გამოუთქმელითა მით განგებულებითა თვისითა უმჯობესსა ყოველთასა განაწესებს, და მიუწთომელითა სახარებითა თჳსითა თვითოეულთა ჟამთა შინა ღირსთა და სათნოთა თვისთა გამოაჩინებს _ სარგებლად კაცთა ნათესავისა და სადიდებლად ღმრთეებისა თჳსისა''.

მაშასადამე, ღმერთს, გიორგი მთაწმიდელის თქმით, _ ყოველი ადამიანის ცხოვრება და ჭეშმარიტი მეცნიერებისათვის ღვაწმოსილება სურს. თუ კაცს გარკვეული მონაცემები გააჩნია (სათნოება, ღვთისმსახურება, ნიჭი) და იგი ამქვეყნიურს

,,მეცნიერებასა'' მოვა, ღმერთი მას გამოაჩენს კიდეც. ასეთი კაცის ღირსება ადამიანთა საზოგადოებას და ღვის დიდებას მოხმარდება. ამ შემთხვევაში ჩვენს ყურადღებას იპყრობს ,,ყოველთა კაცთა'' მეცნიერებისასა ჭეშმარიტებისსა მოსვლაზე საუბარი. აქ ღვთის დიდებაზე, ღვთის მეცნიერებაზეა საუბარი. ამ შეგნებით და მეცნიერებით ღირსეული ადამიანები ,,სარგებელად კაცთა ნათესავისა'', ე.ი. ადამიანთა მოდგმისათვის მოქმედებენ. მაგრამ საქმე იმაშია, რომ ,,ყოველთა კაცთაჲ'' გაგება გიორგი მთაწმიდელის საერთო მსოფლმხედველობრივი მიმართულების გამომხატველია. თვით ,,მეცნიერებისასა, ჭეშმარიტებისსასა მოსვლა'' ცოდნის მიღებით, განათლების შეძენით უნდა მოხდეს, მაშასადამე, სწავლა საყოველთაო და ყველასათვის მისაწვდომადაა მიჩნეული. არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ასეთ გაგებას გიორგი მთაწმიდელი იმ პერიოდში გვაძლევს, როცა ევროპული სამყარო ჯერ კიდეს სკოლასტიზმის ბურუსში ტრიალებდა. რომ აქ შემთხვევითობასთან არა გვაქ საქმე და რომ წარმოდგენილი აზრის ინტერპრეტაცია სწორია, ამას გიორგი მთაწმიდელის პრაქტიკული საქმიანობაც ადასტურებს. მის მიერ ათონის ივერიის მონასტერში წასაყვანად შეკრებილი ოთხმოცი ბავშვი, რომლებსაც მან განათლება მისცა, არა წარჩინებული კლასის შვილებისგან ,,არამედ ყოვალთა კაცთაჲ'' შვილთაგან შედგებოდა. ამ ფაქტს გიორგი ხუცესმონაზონმა შესანიშნავი გამართლება მოუპოვა: ,,ეს ნუ ვის უკვირს, რამეთუ მამათმთავარიცა დიდი იოსებ მონა იყო და მეფე იქმნა ეგვიპტისა, ხოლო დავითი და ამოს არა მწყემსნი იყუნესა, რომელ იგი ერთი მეფე იქმნა, ხოლო მეორე წინასწარმეტყველნი?'' მაშასადამე, თუ კი კაცი ღირსეულია, იგი შეიძლება მონობიდან და მწყემსის ყოფიდანაც აღზევდეს. თუ ამას გიორგი მთაწმიდელის სიტყვებსაც დავუმატებთ, გასაგები იქნება რომ ასეთი ხალხის ღირსება საქველმოქმედო, საზოგადოებრივ საქმეს მოხმარდება _,,სარგებლად კაცთა ნათესავისა''. ასეთი რამ არ იცოდა სქოლასტიკურმა პერიოდმა, რომელიც ერთის პრიმატიდან გამოდიოდა და მის ქვემოთ არაფერს ხედავდა. ეს სრულიად ახალი შეხედულებაა მე-11_12 საუკუნეების საქართველოში, გარკვეული სოციალ-ეკონომიური და პოლიტიკური ძვრების შედეგი იდეოლოგიური მიმართულება, რომლის ერთ-ერთი

განმავითარებელნი არიან გიორგი მთაწმიდელი და მისი მოწაფე გიორგი მცირე, ხუცესმონაზონი.

მე-11 საუკუნის საქართველოში სწავლება ჯგუფური, საკლასო სისტემით მიმდინარეობდა, სადაც მოსწავლეები ასაკობრივი პრინციპის მიხედვით იყვნენ დაყოფილი. თითოეულ მონასტერთან მრავალი მასწავლებელი გვხვდება, ხოლო გიორგი მცირესათვის გასაოცარი შეიქმნა ის ფაქტი, რომ გიორგი მთაწმინდელი თავის მოსწავლეებს ,,არა სხუათა მოძღუართა მიერ ასწავლიდა ესოდენსა მას სიმრავლესა ანუ თუ სხვათა თანა შემწეთა იხუმევდა'' არამედ, მარტო შეეჭიდა ამხელა საქმეს, გასაგები უნდა იყოს ისიც, რომ მე-11 საუკუნის საქართველოს სკოლებში ჯგუფურად დაყოფილ მოსწავლეებს სხვადასხვა მასწავლებელი ასწავლიდა.

ჯგუფური მუშაობის რა ფორმები გამოიყენებოდა კონკრეტულად არ არის აღწერილი, მაგრამ თავად ფაქტი, რომ იყენებდნენ ჯგუფურ მუშაობას მე-11 საუკუნეში ჩემთვის მნიშვნელოვანი აღმოჩენა გახდა, რადგან ამჟამად საგანმანათლებლო სივრცეში პოპულარულ ,,ჯგუფურ მუშაობას'' ყველა ტრენინგსა და მეთოდურ რეკომენდაციებში განმარტავენ როგორც XXI საუკუნის უცხოეთიდან შემოტანილ სიახლეს.

ერთხელ კიდევ ცხადი გახდა ჩემთვის, რომ ქართულ ისტორიაში ახალი კვლევები განხორციელებული პრობლემები უხვად არის.

§7 ,,სწავლანი''

ადრეულ შუა საუკუნეთა საქართველოში სახელმძღვანელოდ გამოყენებულ წიგნებს, მათ შესახებ ვარაუდიდთ თუ ვიმსჯელებთ, რადგან ცნობები ნაკლებად გვხდება და თვით სახელმძღვანელოებიც აღარ შემორჩა. გვაქვს ცნობა იმის შესახებ, რომ მე-6 საუკუნეში შიო მღვიმელს 160 თავისაგან შემდგარი ორიგინალური სახელმძღვანელო წიგნი დაუწერია, რომელიც წარდგენილი იყო ,, სწავლანი მის მიერნი".

„სწავლანის“ სახელწოდების, როგორც ადრე, ისე გვიანი ხანის საქართველოშიც, გვხდება ნაშრომები, რომლებიც ადრე დაწერილთაგან განსხვავებით უკვე წმინდა თეოლოგიურ-ფილოსოფიური ცნობის შემცველი კრებულია.

იოანე ბატონიშვილის მის მიერ შედგენილ ,, სწავლანი“ წინასიტყვაობაში, სხვათაშორის შენიშნავს, რომ ასეთი წიგნები ძველ საქართველოში მრვალად იწერებოდაო, ხოლო ეხლა კი, დასძენს იოანე- ,,მცირედ არიან ესე გუარნი უკუე წერილნი ქართულსა ენასა ზედა, არათუ უგულმოდგინებისა გამოერთა მეუეყნეთა ჩვენისათა, არამედ ხშირად ზედა დასხმისა გამო ძველთა დროთა შინა მტერთაგან სარკინოზთა მხარესა ამას შინა ქართლისასა მრავალნი წერილნი ესე გუარნი დაჰკარგოდნენ''.

ქართული მწიგნობრობის შესწავლის მიზნით ჰაგიოგრაფიული ჟანრის ნაწარმოებებეს იყენებდნენ, ამას გვიდასტურებს იოანე საბანის ძე მე-8 საუკუნეში დაწერილი ჰაგიოგრაფიული ჟანრის თხზულების- ,, აბოს წამების'' შესავალში. როცა თხზულების დანიშნულებაზე საუბრობს სხვათაშორის ისიც აღნიშნავს, რომ წარმოდგენიული თხზულებით ,,სიმტკიცე და სიხარული ექმნის ჭაბუკთა'' ,,და სიქადულ და მხიარულება მოხუცებულთა ხსენებაი იგი ღუაწლისაი მისი მარტვილთაისაი, და საწადელ და სასურველ მღვდელთა და ყმათა მათ მოწაფეთა'' და სხვ.

თეოლოგიის საფუძვლების შემსწავლელი სახელმძღვანელოებიდან ჩვენამდე მხოლოდ ერთ-ერთმა მათგანმა მოაღწოია. ეს გახლავთ ბერძნულიდან გადმოღებული კატეხიზმო, რომელიც შემდეგ ხანებშია გადაწერილი, მაგრამ სრული სახითაა შემორჩენილი.

სახელმძღვანელოში წარმოდგენილი შეკითხვების პასუხებში მოცემულია ქრიასტიანული მსოფლმხედველობისა და წესების შინაარსი, საეკლესიო კრებების, მწვალებლობის, წმინდათა მოკლე ისტორია და სხვ.

ექვთიმეს კატეხიზმო მრავლად შეიცავს ისტორიული თხრობის ელემენტებს, რომელიც ქრისტიანული რელიგიის გავრცელებასა, საეკლესიო კრებების შინაარსსა და ამ კრებათა მოღვეევის ადგილსა და მეფეთა მოღვაწეობის დროს შეეხება.

ისტორიული თხზულების ელემენტები უფრო ვრცლად გვხდება ჰაგიოგრაფიული ჟანრის ნაწარმოებებში. მაგრამ კმაყოფილდებოდა ყოველივე ამით ადრეული ხანის საეკლესიო-სამონასტრო სკოლები, თუ ცალკე ასწავლიდნენ ისტორიას, ცნობათა უქონლობის გამო ვერაფერს ვიტყვით.

მე-11 საუკუნიდან კი როცა საისტორიო ნაწარმოებები შეიქმნა და საფუძველი ჩაეყარა ,, ქართლის ცხოვრების'' შედგენას, ისტორია სასწავლო პროგრამებში შევიდა, როგორც დამოუკიდებელი, ცალკე სასწავლო საგანი. ამას მე-14 საუკუნის დასაწყისის ერთ-ერთი მინაწერი გვიდასტურებს. აღნიშნული მინაწერით ისწავლებოდა ,,სჯული ჭეშმარიტი და ფილოსოფოსებაჲ, მამათა ცხოვრებაჲ, ქართლისა ცხოვრებაჲ და ცხოვრებაჲ ალვანისა, ესე იგი არს სავანისაჲ, რომელი დაწერა პეტრე ლაბაძემან.''

აქ წარმოდგენილი ,,ქართლის ცხოვრების'', ე.ი. საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელო წიგნებად აშკარაა, ჩვენთვის ცნობილი ,,ქართლის ცხოვრების'' ისტორიული თხზულებები იქნებოდა გამოყენებული, რომელთაც საყოველთაო სახელმწიფოებრივი აღიარება ჰქონდათ. მაგრამ აქ, კერძოდ, ალვანის ისტორიაც (ე.ი. იმ კუთხის, რომელზედაც საუბარია) იხსენიება, რომლის ავტორი პეტრე ლაბაძე ყოფილა და რომელიც თურმე სახელმძღვანელოდ გამოუყენებიათ.

ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ცოდნის მისარბად უმეტესად ბერძნულიდან თარგმნილი წიგნები იყო გამოყენებული. თუ მე-11 საუკუნემდე ამ მხრივ განსაკუთრებული მნიშვნელობისა იყო იოანე დამანსკელის ფილოსოფიური თხზულებები, რომლის ერთგვარ გავლენას განიცდის გიორგი მერჩულეს თხზულება _ ,,გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება'', მე-11 საუკუნიდან მოყოლებული აშკარად შეიმჩნევა თარგმნილი ფილოსოფიური თხზულებების სიუხვე. ამ მხრივ, სხვათა შორის, განსაკუთრებით იოანე პეტრიწის მოღვაწეობაა მისანიშნებელი, რომელსაც უკვე აღარ აკმაყოფილებდა ადრე ნათარგმნი ფილოსოფიური თხზულებები და ნემესიოს-ემესელის, პროკლე დიადოხოსის, არისტოტელეს შრომებს თარგმნის, და თავისი ცნობილი კომენტარებით გელათის

უმაღლესი სასწავლებლისათვის ქართულ სახელმძღვანელო ფილოსოფიურ თხზულებას ქმნის.

სავარაუდოა, რომ სასწავლებელში ფილოსოფიური ცოდნის მიღებისათვის გამოყენებული იყო ასევე, სხვადასხვა ფილოსოფოსთა შრომებიდან შედგენილი კრებულები, რომლებიც ,, სწავლანის'' სახელწოდებას ატარებდა.

ეკლესია-მონასტრებთან არსებული სკოლები ერთ-ერთი ოფიციალური სახის სკოლები იყო მე-11 მე-12 საუკუნეების საქართველოში.

ამგვარად, შუა საუკუნეთა საქართველოში სახელმძღვანელოდ გამოიყენებოდა: ,,სწავლანი მის მიერნი'', ექვთიმეს- ,,კატეხიზმო'', ,,ქართლის ცხოვრება'', ,,სჯული ჭეშმარიტი და ფილოსოფოსებაჲ, მამათა ცხოვრებაჲ, ცხოვრებაჲ ალვანისა, ესე იგი არს სავანისაჲ, რომელი დაწერა პეტრე ლაბაძემან.''

§8 უმაღლესი განათლების კერები

მე-5 საუკუნიდან მე-12 საუკუნამდე საქართველოსი უმაღლესი განათლების ცენტრი არ არსებობდა, სწავლის გაგრძელების მოსურნე დიდგვაროვანნი უკვე მე--11 საუკუნიდან ბიზანტიაში მიემგზავრებოდენ, სადაც უმაღლეს განათლებას მანგანის აკადემიაში ღებულობდნენ. აღნიშნულ აკადემიაში უსწავლიათ, მაგალითად, ცნობილ ქართველ ფილოსოფოსებს იოანე პეტრიწონელს, არსენ იყალთოელს, იეზიკიელს, იოანე ტარიწიძეს და სხვათა.

საქართველოს გაერთიანებისა და ერთ მთლიან სახელმწიფოებრივ -პოლიტიკურ ერთეულად ჩამოყალიბების შემდეგ უმაღლესი სასწავლებლის საჭიროება განსაკუთრებიოთ საგრძნობი გახდა და მე-12 საუკუნის დასაწყისში 1106 წ, მეფე დავით აღმაშენებლის ინიციატივითა და ხელშეწყობით გელათის აკადემია დაარსდა.

მემატიანეს თხრობით გელათის აკადემიაში სამოღვაწეოდ დავით აღმაშენებელმა ,, შემოკრიბნა კაცნი პატიოსანნი ცხოვრებითა და შემკულნი ყოვლითა პატიოსნებითა, არათვისთა ოდენ სამეფოტა შინა პოვლინნი, არამედ ქუეყნის კიდეთათ სადაცდა ესმა ვიეთმე სიწმინდე, სიკეთე, სისრულე, სულიერითა და ხორციელითა სათნოებითა აღსავსეობა, იძია და კეთილად გამოიზია, მოიყვანნა და დაამკვიდრნა მას შინა''.

მემატიანეს გადმოცემით, დავითს გელათში სამოღვაწეოდ მოუწვევია როგორც საქართველოში, ისე მის გარეთ მყოფი ღირსეული სწავლული ხალხი. როგორც ცნობილია, საქართველოს გარეთ მყოფ სწავლულთაგან პეტრიწონის ქართველთა მონასტრის სემინარიაში მოღვაწე ქართველი ფილოსოფოსი იოანე პეტრიწონიც იყო მოწვეული.

გელათში კულტურული ძალების შემოკრებამ იგი ,,სხუად ათინად'', ე.ი. ათინის მსგავს კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრად აქცია თურმე, როგორც მემატიანე გადმოგვცემს _ ,,აწ წინამდებარე არს ყოვლისა აღმოსავლეთისა მეორედ იერუსალემად, სასწავლოდ ყოვლისა კეთილისა, მოძღურად სწავლულებისად, სხვად ათინად, ფრიად უაღრესს მისსა, საღმრთოთა შინა წესად, კანონად ყოვლისა საეკლესიოჲსა შუენიერებისად. ''

გელათის აკადემიას, როგორც ირკვევა, სპეციალური თანამდებობის პირი ხელმძღვანელობდა, რომელიც ,,მოძღუართ-მოძღუარის'' ტიტულს ატარებდა. აქვე უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ ,,მოძღუართ-მოძღუარის'' ცნება სულ სხვაა, ვიდრე ,,წინამძღვრისა'', რომელიც გელათშივე იმყოფება, მაგრამ სამონასტრო საქმეებს განაგებს. მრავალი სიგელ-გუჯარი, რომელიც გელათს ეხება, ,,მოძღუართ-მოძღუარსა'' და ,,წინამძღუარს'' ცალ-ცალკე ახსენებს. ,,მოძღუართ-მოძღუარი'', როგორც ეს აკად. ექვთიმე თაყაიშვილმა მის მიერ აღმოჩნელი და გამოცემული ,,ხელმწიფის კარის გარიგების'' წინასიტყუაობაში საკმაოდ დამაჯერებლად აჩვენა, მეტად პატივცემული, განათლებული პირია, რომელიც მასწავლებელთა მასწავლებლის შინარსითაა

მოხსენებული და იგი აშკარად გელათში ზის, ვითარცა იქ არსებული აკადემიის ,,რექტორი''.

,,მოძღუართ-მოძღუარი,'' ,,კარის გარიგების'' მიხედვით, სასულიერო პირად იხსენიება, იგი ,,ბერია და ეპისკოპოსის ტიტულიც უნდა ქონდეს'' და დიდხარისხოვან მონაზონთა შორის ყველგან პირველი იხსენიება (მაგალითად, ,,მოძღუართ-მოძღუარი'', ჭყონდიდელი და კათალიკოზნიქართლისა და აბხაზეთისა'' და სხვა.).

,,მოძღუართ-მოძღუარის'' თანამდებობისათვის ასეთი უპირატესი უფლების მინიჭებს, აშკარაა, იმ მნიშვნელობას უნდა ეთანხმებოდეს, რაც გელათში დაარსებულ აკადემიას ენიჭებოდა. თვით ,,კარის გარიგების'' ტექსტშიც, იქ სადაც ,,მოძღუართ-მოძღუარის'' განსაკუთრებულ პატივისცემაზეა საუბარი, გელათის აკადემიის მეთაური, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ,,რექტორია'' წარმოდგენილი.

აქვე ის ფაქტიც უნდა მივინიშნოთ, რომ გელათის ,,მოძღუართ-მოძღუარის'' აწ უკვე თანამდებობის აღმნიშვნელი ტერმინი არ უნდა ავურიოთ შემდეგი დროის ისტორიულ დოკუმენტებში ხშირად ხმარებულ ,,მოძღუართ-მოძღუარის'' ტერმინთან, რომელიც მონასტრების წინამძღვრებსაც ერქვათ, ალბათ იმიტომ, რომ მათ მონასტრებთან გარკვეული სახის სკოლებიც არსებობდა.

,,მოძღუართ-მოძღუარი'' რომ უმაღლესი სასწავლებლის რექტორის აღმნიშვნელი ტერმინია, ამას აკად. ს. ყაუხიშვილის დაკვირვებაც ადასტურებს, რომ აღნიშნული ტერმინი ბიზანტიური უმაღლესი სკოლის მეთაურის სახელწოდებას ენათესავება.

დღემდე შემორჩენილი ისტორიული დოკუმენტების მიხედვით, მე-11_12 სს საქართველოში უმაღლესი სასწავლებლის არსებობის შესახებ ერთადერთი პირდაპირი ცნობა გელათის აკადემიას ეხება.

არის შემდეგდროინდელი ცნობა იმის შესახებ, რომ უმაღლესი სასწავლებელი არსებობდა იყალთოსი აკადემიის სახით, რომლესაც არსენ იყალთოელი ხელმძღვანელობდა. იყალთოში აკადემიის არსებობის ფაქტზე მიუთითებს თეიმურაზ

ბატონიშვილი. ამ აზრს იზიარებდნენ შემდეგ ყრბნელი, პლ. იოსელიანი, ალ. ხახანაშვილი, მ. მაჯანაშვილი, ზ. ჭიჭინიძე, დიმ. ბაქრაძე, მ. ბროსე, ალ. ცაგარელი და სხვ.

იყალთოში აკადემიის არსებობის შესახებ ხალხური გადმოცემაც არსებობს. ამაზე მეტყველებს აგრეთვე ხუროთმოძღვრული შენობის ნაშთები, რომელიც აიღო დანიშნულების ნაგებობას უფრო ჰგავს, ვიდრე სამონასტროს. აქვე კათედრის ფუძეა მინიშნებული, დამახასიათებელი ფახჩა-ფანჯრები. საერთოდ შენობა მონუმენტრული უნდა ყოფილიყო. საინტერესოა ისიც, რომ მკვლევარები აღიარებენ იყალთოსა და გელათის აკადემიების შენობათა მსგავსებას, მიუხედავად იმისა, რომ გელათისაგან განსხვავებით იყალთოს აკადემიის შენობა ორსართულიანია.

არსენ იყალთოელს თავდაპირველად გელათში არ უმოღვაწნია კონსტანტინეპოლის მანგანის წმ. გიორგის მონასტერთან არსებული აკადემიის დამთავრების შემდეგ იგი შავ მთაზე ეფრემ მცირესთან მოღვაწეობს. აქედან ის ისევ მანგანის აკადემიაში ბრუნდება. აკად. კ. კეკელიძის მოსაზრებით, არსენის კონსტანტინეპოლში დაბრუნება, სადაც იგი სწავლას განაგრძობს, მე-12 საუკუნის დასაწყისში უნდა მომხდარიყო. რაც შეეხება საქართველოში მის ჩამოსვლას, დავით აღმაშენებლის მიერ იმ გამორცეულ პირთა მოწვევასთან უნდა იყოს დაკავშირებული, რომლებიც მან ,,არა თავისთა ოდენ სამეფოთა შინა პოვნილნი, არამედ ქვეყნისა კიდეთათ სადათცა ესმა'' ,,იძია და კეთილად გამოიძია, მოიყვანნა და დაამკვიდრნა'' გელათის მონასტერში სამოღვაწეოდ. ხოლო იყალთოში არსენი გელათიდან გადასულა სადაც, გადმოცემის მიხედვით მას აკადემია დაუარსებია.

ცოტა უფრო გვიანი დროისათვის არსენი ,,ქართლის ცხოვრების'' ცნობით, სომეხ-ქართველ სამღვდელო პირთა სჯულის საკითხებზე გამართულ იმ პაექრობაზე ჩანს მოწვეული, რომელსაც თავად დავით აღმაშენებელიც ესწრებოდა და კამათშიც მონაწილეობდა.

აქ არსენი მემატიანეს მიერ დახასიათებულია როგორც მეცნიერი ,,თარგმანსა... ბერძენთა და ქართველთა ენათასა'', ,,განმანათლებელი ყოველთა ეკლესიათა, და სხვათა მეცნიერთა და ბრძენთა კაცთა''.

არსენ იყალთოელი საქართველოში სემოსვლის თარიღად მიჩნეულია 1114 წელი. საქართველოსი შემოსვლის შემდეგ იგი თავდაპირველად გელათში მოღვაწეობს. ამ ფაქტს ისიც ადასტურებს, რომ გელათში ყოფნისას მას , დიდი სჯულის კანონი'' უთარგმნია, რამდენ ხანსეს იყო არსენი გელათში, გაურკვეველია, ყოველ შემთხვევაში ის იქ რამდენიმე წელიწადს მაინც დაჰყოფდა, რაც ხემო აღნიშნული თარგმანისათვის და სხვა სამოღვაწეო საქმეთათვის იყო საჭირო. სომეხ-ქართველთა სჯულის საკითხებზე, კამათი, აკად. კ. კეკელიძის სამართლიანი შენიშვნით, 1123 წლის უადრეს არ უნდა მომხდარიყო, როცა დავითმა ქალაქი ანისი აიღო და სომეხთა-ეპისკოპოსნი, ხუცესნი და მოწესენი საზეიმოდ შეკრიბა. აღნიშნულ კრებაზე კი არსენ იყალთოელი ყველასათვის ცნობილი და საპატივცემულო პიროვნებაა, ვითარცა მეცნიერი და ბრძენი. ასე რომ, იყალთოს აკადემიის დაარსების თარიღი 1117-1123 წლებს შორის თავსდება, უფრო ზუსტად 118-1120 წლებში.

§9 ქალთა განათლების საკითხი

ქალთა განათლებას იმჟამინდელ საქართველოში ზოგადი ხასიათი ჰქონდა. როგორც ირკვევა, წარჩინებული ოჯახისშვილი ქალები ისევე იღებდნენ განათლებას, როგორც ვაჟები. ხშირად ისინი როგორც აღმზრდელები, აღსაზრდელთა სწავლების მეთვალყურენი, ისე გვევლინებიან,, გავიხსენოთ მაგალითად, რომ გრიგოლ ხანცთელის აღზრდას ნერსე ერისთავის მეუღლე უწევდსა მეთვალყურეობას. თვით თამარის მამის, გიორგი III-ის აღმზრდელია მისი მამიდა თამარი (დავით აღმაშენებლის ასული). ასევე

გიორგი II-ის აღმზრდელად მისი ბებია გურანდუხტი (გიორგი I-ის სული) გვევლინება და სხვა.

აღსაზრდელად ქალიშვილის სხვა წარჩინებულის ოჯახში გაბარება ისევე ხდებოდა, როგორც ვაჟებისა. მაგალითად, ჯერ კიდევ მე-5 საუკუნეში როგორც ვახტანგ (გორგასალი) ,, მოითხოვა ... საძრდოდ საურმაგ სპასპეტმან... და მისცა ძე მისი ვახტანგ საურმაგს სპასპეტსა საძრდოდ მძიმე, რამეთუ წესი იყო, რომელ შვილნი მეფეთანი წარჩინებულთა სახლსა შინა აღიზარდიან'', ასევე ვახტანგის და, მირანდუხტ, ,, მოითხოვა იგი საძრდოდ სპასალარმან კასპისამან, და მისცა იგი მეფემან, და წარიყვანა იგი ქალაქად კასპისა, და იზრდებოდა მუნ''. მეფე თამარის არზრდას მისი მამიდა რუსუდანი ხელმძღვანელობდა და სხვა.

როგორც გიორგი მთაწმინდელის ბიოგრაფიის აღწერიდან ვგებულობთ, გიორგის და, თეკლა, როცა მას სვიდი წელი შეუსრულდა, ტაძრისის დედათა მონასტერში მიიყვანესდა მის წონამზღვარს ჩააბარეს, რომელმაც იგი ,, კეთილად აღზარდა''. ხოლო როცა თავად გიორგისაც სვიდი წელი შეუსრულდა და, მაშასადამე, სწავლის დაწყების დრო დაუდგა, მისი თავდაპირეველი განსწავლა თეკლამ იკისრა, რომელსაც უკვე გარკვეული განათლება ჰქონდა მიღებული. გიუორგიმ ,, ისწავლიდა წერილთა საღმრთოთა დედაკაცისა მისგან „ აწ უკვე განსწავლული ,, დისა მისისაგან''.

აღნისნულ პერიოდებში ქართველ ქალთა სამონასტრო და კულტურუ-საგანმანათლებლო ცენტრები არსებობდა როგორც საქართველოში, ისე მის საზღვრებს გარეთ, სადაც დაახლოებით ისეთივე მუშაობას სწარმოებდა , როგორიც, მაგალიტად, ,, ათონის ივერიის მონასტერში'' ულუმბოს, პეტრიწონის მონასტერში და სხვა.

პალესტინაში, მაგალითად, ქართველ ქალთაგან შემდგარი ასეთი კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრი იყო კაპპათა, რომელიც, ბაგრატ -ის მეუღლეს ბორენას და მათი ქალიშვილის მე-11 საუკუნის მეორე ნახევარში დაუარსებიათ პალესტინაში. გარდა კაპპათასი, წყაროებში მოიპოვება ცნობა დელტავის და დერთუფას ქართველ ქალთა

მონასტრების შესახებ, რომელთაც ასევე, კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობა უწარმოებიათ პალესტინაში.

აღნიშნულ მონასტერში კითხულობდნენ წიგნებს, ხდებოდა მათი გადაწერა. წიგნების გავრცელებისათვის ზრუნავდნენ. ამ მხრივ ისინი თითქო ათონის ივერიის მონასტრის ფილიალებს ქმნიდნენ. არაერთი ნაშრომი ჩანს, რომლებიც აღნიშნულ მონასტრებში გადაუწერიათ, მისთვის შეუწირავთ, ან აქ არსებული წიგნთსაცავების საკუთრებას შეადგენდნენ.

ამ მონასტრებში დასადგურებული მოღვაწე ქალები, როგორც ჩანს აღმზრდელობით მუშაობას და სწავლებასაც ეწეოდნენ. ერთ-ერთი წიგნის გადამწერი სახელად ბასილი, აცხადებს დელტავას მონასტრის ქალთა მიმართ- ,, დანო პატიოსანნო, გევედრები გაზრდილი თქუენი ბასილი''. აღნიშნულ განცხადებაში აღზრდისა და სწავლების შესახებაა საუბარი, მაგრამ რა გზით უნდა მომხდარიყო ეს დედათა მონასტერში სამწუხროდ გაურკვეველია, შესაძლოა აქ დაწყებითი განათლების მიღებასთან გვაქ საქმე, როგორც ეს გიორგი მთაწმინდელის მიერ სწავლის დაწყების შემცველი ცნობიდან დავინახეთ.

მაშასადამე, ქართველ ქალთა აღნიშნული მონასტრები კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრებსაც წარმოადგენდნენ და მათ თავიანთი მუშაობის გარკვეული წვლილი შეჰქონდათ იმ საერთო კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობაში, რომელსაც საქართველოსთან უშუალო კავშირი ქართველთა სხვა საზღვარგარეთის ცენტრები აწარმოებდნენ.

ქართველ ქალთა კულტურულ-საგანმანათლებლო მოღვაწეობა, როგორც ჩანს , არც გვიან ხანებში შეწყვეტილა. მრავალი დოკუმენტია შემორჩენილი, რომლებიც გვაუწყებენ ქართველ ქალთა ზრუნვას ხელნაწერთა გავრცელების, მათი გადარჩენისა და განახლების შესახებ. ზოგიერთი მათგანი ხელნაწერთა ახალ ნუსხებს ამზადებდა, ხოლო ზოგი ორიგინალურ თხზულებებსაც ქმნიდა.

აშკარაა, ქართველ ქალთა ასეწთი საქმიანობა სათანადო აღზრდასადა განათლებას მოითხოვდა.

ძველ საქართველოში ქალთათვის ისევე აუცილებელი იყო განათლების მიღება, როგორც ვაჟთათვის. ქალთა და ვაჟთა აღზრდაზე ზრუნვა საერთო წესებს ემყარებოდა. ქართველი ქალები მოზარდთა აღზრდის საქმეს ხელმძღვანელობდნენ და ამ მხრივ მათ მეტად მნიშვნელოვანო როლი ეკავათ ძირითადად საშინაო სწავლებაში, ნაწილობრივ კი მონასტრებთან წარმოებულ დაწყებითი სწავლების საქმეში.

კულტურულ-საგანმანათლებლო, ლიტერატურულ საქმიანობაში გარკვეული წვლილი ქართველ ქალთა სამონასტრო მოძრაობასაც შეჰქონდა, რომლის კვალი საქართველოს გარეთ, პალესტინაში გვხდება.

დასკვნები, რეკომენდაციები

საქართველოში ქრისტიანობის დამკვიდრების შემდგომი ხანიდან (ე.ი. მე-4ს.), ვიდრე მე-10_11 საუკუნეებამდე აღზრდის პროცესში ძირითადი სასწავლო საგნები იყო:

ქართული მწიგნობრობა, რისთვისაც ძირითადად ჰაგიოგრაფიული ჟანრის თზულებები გამოიყენებოდა, თეოლოგია, ფილოსოფია, ჰიმნოგრაფია, ლიტურგიკა (ეკლესია-მონასტრებთან არსებულ სკოლებში), უცხო ენა, ან ენები, მშობლიური ქვეყნისა და უცხოური ქვეყნების მოკლე ისტორია, და ბოლოს მოძღვრება ადამიანის ბუნების შესახებ.

,,მოძღუარი'' აღნიშნული ხანის ქართულ დოკუმენტებში სხვა მნიშვნელობითაც იხმარებოდა და იგი ,,მოძღუარის'', როგორც მასწავლებლის ცნებაში არ უნდა ავურიოთ. ,,მატიანე ქართლისაჲ'', მაგალითად, ახსენებს ,,მღვდელთ-მოძღუარს'', რაც მღვდელთა წინამძღოლს, მეთაურს ნიშნავს. ,,ეფუცნეს წინაშე სუეტსა ცხოველსა კათოლიკოსი, მღვდელთ-მოძღუარნი და დიდებულნი ყოველნი. იმავე ,,მატიანე ქართლისაჲს'' ერთ-ერთ ჩანართში ვკითხულობთ, რომ ბაგრატ მეფემ (IV), რომელიც გიორგი მთაწმინდელის საბერძნეთიდან საქართველოში სამოღვაწეოდ ჩამოსვლის მოსურნე იყო, მისცა ,,მღვდელთ მოძღურობა ჭყონდიდისა საყდრისა''.

წინამძღოლის მნიშვნელობით ახსენებს ,,მოძღუარს'' გიორგი მთაწმინდელიც. მისი თქმით, იოანე და ექვთიმე ,,განაგებდეს და იპყრობდეს წესსა წინა მოძღურობისასა, რომელნი იგი ყოვლითურთ, მსგავსად პირველთა მათ ღმერთშემოსილთა მამათა, უძღოდეს მათდა რწმუნებულსა მას სამწყოსასა.

ხახული არა მარტო სამონასტრო, არამედ სამოსწავლო ცენტრიც იყო, სადაც საკმაოდ მომზადებული ,,მოძღუარნი'', მასწავლებლები იმყოფებოდნენ. ასეთივე სასწავლო დანიშნულების მისია უნდა ჰქონოდა დაკისრებული იმჟამად ბევრ სხვა სამონასტრო ცენტრსაც საქართველოში.

ყოველ ,,მოძღუარს'' გარკვეული ასაკისა და რაოდენობის მოსწავლეები ჰყავდა. ამის დამადასტურებელი საინტერესო ცნობა იმავე გიორგი მთაწმინდელის პედაგოგიურ მოღვაწეობაზე როცა საუბრობს, ერთგან იგი აღნიშნავს, რომ ქალაქში იქმნება ეს თუ სოფელში, ზოგი მასწავლებელი ათს, ზოგი ხუთმეტს, ან ოცსასწავლისო ერთად _ ,,რაღაცათუ ვინ სადა ხელჰყოფს ესე ანუ ქალაქთა შინა გინა სოფელთა, მცირეთაგანმან

ვინმე წარმართა კუალად ათნი ვინმე გინა ათუთხმეტნი, გინა თუ ოცნი შეიწყნარნა'' და სხვა.

შესწავლილი კვლევა საფუძველს გვაძლევს დავუკავშიროთ იგი XXI საუკუნის უმთავრეს მიმართულებას ,,განათლება 2030-ის ძირითად ხედვასთან განათლებას შეუძლია საზოგადოების გარდაქმნა.

ჩვენი ხედვა გულისხმობს ცხოვრების გარდაქმნას განათლების მეშვეობით, აღიარებულია რა განათლების მნიშვნელოვანი როლი, როგორც განვითარების მთავარი მამოძრავებელისა და ასევე, მდგრადი განვითარების სხვა მიზნების მისაღწევად. ჩვენ ვიღებთ ვალდებულებას განათლების ერთიან, განახლებულ დღის წესრიგზე, რომელიც ყოველმხრივი, ამბიციური და მასტიმულირებელია და მოიცავს ყველას, გამონაკლისის გარეშე. ამ ახალ ხედვას მთლიანად ასახავს მდგრადი განვითარების მე-4 მიზანი ,,ინკლუზიური და თანასწორი ხარისხიანი განათლების უზრუნვრლყოფა და სიცოცხლის მანძილზე სწავლების შესაძლებლობის ხელშეწყობა ყველასათვის'' და მასთან დაკავშირებული სამიზნეები. ის ცვლილების მომტანი და უნივერსალურია, რომელიც მიმართულია განათლება ყველასათვის დღის წესრიგის შეუსრულებელი ამოცანების რეალიზებისკენ და ემსახურება განათლებასთან დაკავშირებული გლობალური და ეროვნული გამოწვევების დაძლევას. ეს გამომდინარეობს განათლების ჰუმანური ხედვიდან და განვითარებიდან და დაფუძნებულია ადამიანის უფლებებზე და ღირსებაზე; სოციალურ სამართლიანობაზე; ინკლუზიაზე; დაცულობაზე; კულტურულ, ენობრივ და ეთნიკურ მრავალფეროვნებაზე; გაზიარებულ პასუხისმგებლობაზე და ანგარიშვალდებულებაზე. ჩვენ კიდევ ერთხელ ვადასტურებთ, რომ განათლება წარმოადგენს საჯარო სიკეთეს, ადამიანის ფუნდამენტურ უფლებას და საფუძველს სხვა უფლებების რეალიზების უზრუნველსაყოფად. ის ის აუცილებელი პირობაა მშვიდობისათვის, ტოლერანტობისათვის, კაცობრიობისათვის, კაცობრიობის პოტენციალის რეალიზებისთვის და მდგრადი განვითარებისთვის. ჩვენ ვაღიარებთ, რომ განათლება წარმოადგენს გასაღებს სრული დასაქმების და სიღარიბის აღმოფხვრის

მისაღწევად. სიცოცხლის მანძილზე სწავლების მიდგომის ფარგლებში, ჩვენ ძალისხმევა კონცენტრირებული იქნება ხელმისაწვდომობაზე, თანასწორობასა და ინკლუზიაზე, ხარისხსა და სწავლების შედეგებზე.

შესწავლილი კვლევა საფუძველს გვაძლევს დავასკვნათ XXI საუკუნის უმთავრეს მიმართულების ,,განათლება 2020-ის ძირითად ხედვასთან განათლებას შეუძლია საზოგადოების გარდაქმნა.

ახალ ხედვაში გარკვეული მასალების მიხედვით, ნათელი ჩანს, რომ განათლების განვითარებას წერა-კითხვის შესწავლიდან გელათის აკადემიამდე თან მოფყვა საზოგადოების განვითარება. ამასთან საკმარისი არ იყო განხორციელებული საქმიანობა.

იდეა განათლებას შეუძლია საზოგადოების გარდაქმნა მკაფიოდაა წარმოჩენილი საეკლესიო მოღვაწეთა შეხედულებებში იგი შემდგომ შესწავლასა და ანაკიზს საჭიროებს, რითაც საკმაოდ დიდი წვლილის შეტანა შეიძლება გლობალური პრობლემის განხორციელებაში. კერძოდ, დარჩენილი იქნება ის გზა, რომელიც განათლებას მოჰყვა საუკუნის წინ.

რეკომენდაციები კვლევითი მუშაობის გაგრძელების საჭიროების შესახებ

კვლევის შესწავლამ ცხადი გახადა, რომ ქართული პედაგოგიკის ისტორიაში ნაშრომის განხილვის პერიოდში (უძველესი დროიდან XXI საუკუნემდე. ვიზიარებთ რა ,,განათლება 2030-ის'' ძირითად ხედვას ,,განათლებას შეუძლია საზოგადოების გარდაქმნა'', სასარგებლოდ მიმაჩნია, ის დიდი და მდიდარი გამოცდილების გზა, რომელიც ქართულმა პედაგოგიკამ გაიარა ისტორიულ ქარტეხილებში. კვლევის გაგრძელების საჭიროებას ვხედავთ შემდეგი პრობლემების ირგვლივ.

- გიორგი მთაწმიდელის პედაგოგიური მოღვაწეობა
- სასწავლო საგნების შინაარსი ძველ საქართველოში
- სახელმძღვანელოს ანალიზი ძველი საქართველოს საგანმანათლებლო სივრცეში
- მოსწავლეთა იფლებები, მოვალეობები, ვალდებულებები, პასუხისმგებლობა
- პედაგოგიური იდეები საეკლესიო მოღვაწეთა შრომებში, სწავლებაში.
- აღზრდა სამეფო კარზე
- ქალთა განათლების საკითხები
- წერა-კითხვის უცოდინრობის დაძლევა

გამოყენებული ლიტერატურა

1. სიმონ ყაუხჩიშვილის ბერძნული ლიტერატურის ისტორია ტ.II თბილისი
2. ს. ყაუხჩიშვილის ,,რას გვიამბობენ ძველი ბერძნები საქართველოს შესახებ, თბილისი
3. ს.ყაუხჩიშვილის ,,გეორგიკა ტ.III 1936
4. შალვა ნუცუბიძის ქართული ფილოსოფიის ისტორია, ტ.I თბილისი,
5. Жураковский Р.Е ,,очерки по истории Античной педагогики, М 1940.
6. ლატიშევი, Известия древних писателей греческих и латинских о Скифии и Кавказе, 1900
7. ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, შედგენილი სოლომონ ყუბანეიშვილის მიერ, 1946.
8. ,,ცხოვრება გრიგოლ ხანძთელისა'', პავლე ინგოროყვას რედაქციით 1949.
9. В. Д. Чантурия, Педагогика грузинского гуманизма XI-XII ს 1954.
10. ასურელ მოღვაწეთა წიგნთა ძველი რედაქციები, გამოცემულია ილია აბულაძის მიერ 1955.
11. ჰაგიოგრაფიის ღვთისმეტყველება, გ. კოპლატაძე, გ. რუხაძე
12. ქართული ენციკლოპედია. ტ.I.